

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

Листи до ПРИЯТЕЛІВ

Листи до ПРИЯТЕЛІВ

LETTERS TO FRIENDS

1957—1958

Мистецькі обкладинки Зенона Голубця

1959—1960

З М І С Т :

Юрій Дивнич: Іван Багряний	1
Д-р З. Лисько: Василь Барвінський	6
Н. Полонська-Василенко: Академік В. І. Вернадський	10
Йосиф Гіряк: З Остапом Вишнею	15
Д-р Т. Олесьюк: Кам'янець — Золотий Вінець (На руїнах)	22
М. Добрянський: Громадський рух в обороні рідної мови	30
До справи філадельфійської катедри: листи	
Д. Горняткевич: Заперечення нашої культури	39
Д-р П. Богданський: З економічного погляду	41
З мистецької хроніки:	
В. Лесич: Мистецьке 40-ліття С. Литвиненка	43
Гор: Л. Гуцалюк у Парижі	45
З книжкових новин:	
Ю. Лавріненко: Нова праця О. Оглоблина	46
Юр. Л.: Діма. Третій берег	48
Р. Срібний: Неполітична політика	49
Справи Публ.-наукового Інституту	53
Події та рефлексії:	
М. І.: В підземних душевних кузнях	54
Мислі половинчастої свободи	56
Райські мелодії	58
Прислане до редакції (І. Л. Рудницький: Роля України в модерній історії; В. Чапленко: Укр. літ. мова і інше)	60
Чому?	62

ПЕРЕЙШЛИ В УКРАЇНСЬКИЙ ПАНТЕОН:

ІВАН БАГРЯНИЙ

Іван Багрянний вписав своє ім'я в історію як найвидатніший політичний речник першої еміграції з Радянського Союзу „Стара” еміграція вийшла закордон порядком оборонної війни з окупантом, вона не жила під окупантом, її руки і ризи були чисті від будьяких підкорень, компромісів. Коли останні арієргарди Української Армії відходили за Збруч, покоління Багряного було у віці 12-15 років. Зокрема і дванадцятилітній Іван Багрянний, син охтирського муляра Павла Лозов'яги, на власні очі бачив заграви українсько-російської війни, терор московських більшовиків. Бачив, як північні наїзники вбили його дядька, вояка Української Армії під командою Симона Петлюри, і тут же поруч повалили на смерть його коханого діда-пасічника.

Але країна не могла емігрувати. Вона вирвала у ворога компроміс нової економічної і національної політики, юридичне визнання її самостійності (конституція СРСР), і була далі у відродженні. Відродження, як і весну, не можна скасувати. Тому неминуче Україна почала перемагати в нерівному радянському компромісі з Москвою. У це змагання втягалось і підростаюче покоління Багряного, поспішаючи добути освіту і позицію на великому фронті.

Строки історії були невимовно короткі — встигла чи не встигла нація стати на ноги; встиг чи не встиг юнак закінчити вищу освіту; мусів чи не мусів пройти крізь масові примусові організації профспілок, комсомолу, партії; встиг чи не встиг знайти себе і своє життєве покликання — а вже над головою шумить нова гроза тотального вражого терору. Підло зламавши компроміс і договір (яким була конституція), Москва нищила безоружну країну кулем, депортацією, тюрмою і організованим голодом. Стався геноцид — замах на Відродження, на всю націю.

Іван Багрянний мав 25 років, коли геноцид в Україні розгорнувся на весь свій диявольський масштаб. Багрянний разом із сотнями тисяч поїхав у концтабори Далекого Сходу з вирокom на п'ять років.

Що встиг він зробити? Початкова, технічна і керамічна школа — це вся офіційна освіта. Перша збірка поезій „До меж заказаних” (1927), поема „Аве Марія”, роман „Скелька” дали йому дорогу до членства в опозиційній добірній групі письменників МАРС (Підмогильний, Антоненко-Давидович, Плужник,

Осьмачка, Косинка, Галич). Але він тільки не встиг переступити поріг суворой школи літературної культури, як на шию упав аркан НКВД і перетворив його на „зека” — в’язня далекосхіднього концтабору. Втеча, бездомність, мандри і поворот до своєї країни, що ще не одійшла від геноциду, а вже була на передодні нової катастрофи. Новий арешт, тортури — все це описано в романі „Сад Гетсиманський”, що його вважають значною мірою автобіографічним.

Друга світова війна дала „вихід” на Захід крізь вогняні ворота фронту, крізь цвинтарні табори полонених, і концтабори, крізь унтерменшівську категорію „остарбайтера”, крізь оунівське підпілля. Волею і неволею мільйони українців з УРСР опинились на Заході. Кілька сот тисяч їх остались емігрантами. Не еміграція, а „ісход”, не група однодумців, а неймовірна мішанина маси — колишніх в’язнів і колишніх сексотів; партійних і безпартійних; рядових червоноармійців і полковників та генералів; неписьменних і письменників; колишніх політичних і колишніх кримінальних злочинців; свідомих патріотів і русифікованих; таких, що були патріотами Радянської України, будували в ній українське відродження, і таких, що були внутрішніми емігрантами; селяни, робітники, фахівці. Коротко — це вийшов конгломерат отієї соціальної каші, на яку перетворив комуніст-окупант суспільство України.

Трагічним було те, що з цієї каші не міг нормально формуватись струмисько політичної еміграції, бо Німеччина стала для втікачів не країною політичного азилу, а країною концтабору. На еміграції теж не було свободи. Не менш ніж заборонами перешкоджала гітлерівська Німеччина формуванню політичної еміграції усілякими „розенбергівськими штабами”, в яких псувались і компромітувались навіть і дуже пристойні люди. Наскільки не помиляюсь, Багрянний пішов на Захід і в еміграцію через оунівське підпілля.

І от серед такого хаосу і тьми кромішньої залунав голос Івана Багряного. Спершу це був голос письменника, голос „Тигроловів”. „Тигролови” зробили велике діло. Вони здерли шкуру зека, оста, „совєтського человека” і показали під нею незломлену горду людину, повну життєвої снаги, волі до життя і боротьби. Для старої еміграції образ Григорія Многогрішного, що подолав і тигрів і НКВД і вирвався у вільний світ, здався таким зухвалим і перебільшеним, що Мосендз і Клен вирішили спародіювати Багряного-Многогрішного в вигаданому ними гумористичному Горотаку. Однак Горотаківі не вдалося подолати Багряного так, як Стрісі — Семенка. Многогрішний переміг і Горотак вийшов лише симпатичним, буквально дружнім шаржем. Горотак тільки збільшив популярність Багряного-Многогрішного.

Кажуть, Багрянний належав, якийсь час до ОУН. Степан Бандера нібито відпустив Багряного на власну волю творити

власну партію з емігрантів із УРСР, визнаючи нібито, що ОУН політично не впорається з цим завданням. Якщо це було так, то було слушно. Ні в які бо готові форми не міг уміститися чвертьсторічний досвід України в складі СРСР з двома світовими війнами й двома тоталітаризмами як рамками і як тлом. Ні форми ОУН, ні форми українського соціалізму чи ундізму не могли вмістити й оформити того нового і виключного у світовій історії політичного досвіду України. Тут мусіли сказати своє слово ті, в кого той досвід був вписаний, і на серці і на шкурі. Багрянний, щедро обдарований імпульсом чи інстинктом ініціативи, першим сказав це слово, якщо не вважати статті Аркадія Любченка „Україна живе!“ написаної зразу після втечі з України більшовицького окупанта 1942 року.

Памфлет-брошура Івана Багряного „Чому я не хочу повертатися до ССРСР?“ — це ніби перша політична декларація прав і гідності людини і нації з-під московсько-більшовицького тиску. Вона вийшла в розпалі примусової репатріації колишніх радянських громадян, яка супроводжувалась і тихими і голосними трагедіями насильства, тортур, знищення. Здійснювався наказ Айзенгавера: *Alle Russen nach Hause!* Колишні зека, ости, полонені ховались під іменами чужих націй, не сміли признатись хто вони і звідки. Брошура Багряного сказала все за них. Сказала кількома мовами, будучи перекладена також на англійську, еспанську, італійську мови. Кожний остівець читав її і пригортав до грудей, і показував чужинцям. Багрянний повернув людині її політичну пам'ять. Він почав з того, як у нього на очах московські більшовики вбили його дядька і діда, і як було розстріляне відродження його народу та вчинено геноцид. Комунізм — найновіша фаза російського імперіалізму і засіб знищення підвладних йому націй, — в тому числі української. Супроти цієї сили виникає явище емігрантів з УСРС і їх рішучість до політичної боротьби.

За декларацією пішло діло: організація газети і видавництва „Українські Вісті“ і УРДП. Українець із УРСР має багато плюсів, але одного йому бракує: школи політичної самоорганізації і самодіяльності. І то зовсім не через брак вроджених якостей, а тому, що підросійська Україна взагалі ніколи не мала і п'яти років елементарної свободи для практичної громадсько-політичної ініціативи і самоорганізації. Анахронічні догматичні спори про соціалізм, а також вплив моди віку творити партію за принципом провідництва та ідеології, а не практично-політичним, перешкодили належному зосередженню наявних сил навколо видавництва і УРДП. Вони також стали на заваді того, щоб цей осередок став школою політичної самоосвіти з одного боку, а з другого — оперативною базою для виконання найдоконечніших практичних завдань, що їх поклала на еміграцію поневолена батьківщина.

Все ж, нехай і в ослабленому, супроти першого засягу, ви-

гляді, але Багрянний таки зумів 17 років, до самої смерті провадити незалежне видавництво і партію, а при тому ще й зробити вклад у заснування і діяльність УНРади. Багрянний був єдиний із політичних лідерів еміграції, що зумів знайти групу російських політичних діячів, які пішли на співпрацю з українцями на базі безумовного визнання державної самостійності України. Це Алексінський — зана постать в політичній історії Росії нашого століття. Алексінський же і переклав на французьку мову роман Багряного „Сад Гетсиманський”, та видавав у видавництві „Українських Вістей” свій орган „Освобождение”.

Безумовно, партія і політика забирали у Багряного мабуть основну енергію і час, а головне забирали його здоров'я, бо торвали йому численних ворогів, які не давали спати новому противникові. Безумовно, Москва не пошкодувала грошей на агентуру, щоб цькувати Багряного, шкодити йому на полі української еміграції, вносити розвал і в саму УРДП, ба навіть і на власну родину тиснули. Але з другого боку, організований Багряним гурт ентузіастів УРДП допоміг Багряному видавати й поширювати його твори, а зокрема забезпечити дуже трудну справу видання його „Тигроловів” і „Саду Гетсиманського” чужими мовами.

Цей симбіоз письменника з його партією не був випадковий. У своїх поезіях (книжка „Золотий Бумеранг”, 1946), драмах („Генерал” — 1948, „Моритурі” — 1948 і „Розгром” — 1948), а також у повістях „Тигролови” (1944), „Сад Гетсиманський” (1950), „Огненне коло” (1953), „Маруся Богуславка” (1957), як і в своїх публіцистичних памфлетах, Іван Багрянний стверджував одну дуже дорогу для емігранта з УРСР істину. А саме: всупереч замахам на геноцид — людина жива, Україна жива! Ніякого вакууму під диктаторським режимом, лише стиснена до неймовірності, але тим сильніша жива енергія, жива душа, — жива нація.

Уявляю, яка дорога була кожному не тільки уердепіцію оця велика реабілітація людини, нищеної під наклеюваними їй ярликами „ворога народу”, зека, оста, бандита тощо. За це будуть вдячні письменникові мільйони й по той бік заслони. Це підкреслив і чужинецький критик Юзеф Лободовський в статті про „Сад Гетсиманський”:

„Парадоксально ця книжка, де діються справді несамовиті речі і безперервно поневіряється людська гідність, є по суті одним безперервним хоралом на честь людини і її духових вартостей. Багрянний описує таку страшну дійсність, про яку Кестлерові навіть і не снилося. А все ж таки „Тьма опівдні” є книжкою понурою і гнітючою. Натомість „Сад Гетсиманський” закриваємо — не біймося цього банального вислову — з почуттям духового підсилення. Що страшніші речі діються в книжці, то більшу віру в людину викликають у читача.”

„З одного боку, книжка Багряного є разючим документом совєтської дійсности, який перевищує силою вислову все, що дотепер на цю тему було написане; з другого ж боку — є виразним свідощвом глибокого гуманізму автора, що на самому дні пекла зумів побачити людські прикмети навіть у найозвіріліших осібняків.” (Культура, 1951, ч. 1).

Лободовський вловив ще одну прикмету Багряного-письменника — його здібність до оптимізму серед трагедії, його гумор серед відчаю, його „кошмарний гротеск”. Людина Багряного перемагає „в глухий війні, що провадиться на величезних просторах євразійської імперії”.

За ці високі прикмети критик терпить письменникові його вади, що походять не то з браку часу, не то з незавершення літературної культури. Це деклямаційність, многословіє, резонерство, сировість, неочищеність. Ці хибі є в прозі, і в поезії і в драмі Багряного. Але найбільше позначились вони на поетичному його доробку, де такі шедеври, як „Собачий бенкет” є винятком.

Здоров’я, сила, лицарськість і любов до людини та до свого народу — ці прикмети знаходить Юрій Шерех у „Тигроловах”, вважаючи, що Багрянний цією повістю „стверджує жанр українського пригодницького роману, українського всім своїм духом, усім спрямуванням усіми ідеями, почуттями, характеристиками. Цим він говорить нове слово в українському літературному процесі.” („Твір про мистецтво стріляти”, „УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ”, 1947, 6. квітня). Незвичайно щедра і прихильна критика „Тигролови” у англосакській і німецькій пресі свідчить про те, що „Тигролови” стали новим — і саме українським — словом у пригодницькому жанрі світової літератури.

Іван Багрянний і як людина, і як політичний діяч, і як письменник був обдарований щедро силою і талантом. Ішла ця сила з глибокого коріння його в українському житті сучасному і минулому. Він мав чудове відчуття ритму сучасности, і ритму минулих віків. І тому так природно зринає в ліпших барокових своєю природою місцях його творчости якась підземна течія древнього багатирського епосу, казки, думи. І все це поєднується з доброю усмішкою людини, яка така сильна, така любляча, що при всій своїй шаленості, може обійтись і без помсти за всі незчисленні образи і кривди, завдані їй своїми і чужими.

Довга гора наклепів на Багряного вивершилась перед його смертю брудною книжкою „На літературному базарі. Поезія, проза і публіцистика Івана Багряного”, Мюнхен-Нью-Йорк, 1963, 163 ст. Підписана псевдонімом, видана кимсь, хто узурпував собі історичне ім’я СВУ, ця книжка має прямий логічний і змістовний зв’язок з радянськими нападами на Багряного. Вона свідчить тільки про вагу Багряного, і про моральну нікчемність його ворогів.

(Закінчення на наст. ст.)

ВАСИЛЬ БАРВІНСЬКИЙ

9 червня 1963 р. умер у Львові, на 75 році життя, видатний український композитор і взагалі музичний діяч Василь Барвінський. Він був більшовиками репресований, відбув 10 років заслання, а в останні роки був відпущений доживати віку до свого рідного Львова. Проте до активної участі в музичному житті його вже не допускали. Після якоїсь, ближче невідомої катастрофи з його творами, він ці останні роки займався передусім реставрацією своїх давніших композицій, хоч поза цим писав і нові твори, підготовляв свій власний, авторський концерт, організував вечір чеських композиторів, учнем яких він колись був. Та діждатися реалізації того всього вже йому не судилося.

Сьогодні оцінити всестороннє значення Барвінського для української музики ще дуже тяжко. Немає ще належної перспективи і нема змоги познайомитися з останніми — після заслання — його творами. Але деякі підсумки з його діяльності, хоч може й неповні, поспробуємо зробити вже й тепер.

Минуло більше, ніж 50 років з часу, коли Барвінський написав свої „Прелюди“ для фортепіано (1908 року), перший твір, що його він сам уважав за дозрілий продукт своєї творчості. І це не простий випадок, що перший твір Барвінського — твір інструментальний. Адже ж уся його дальша творчість, не зважаючи на різноманітність форм та всебічність музичного вияву, все таки виразно перехилиється в бік інструментальної музики і тому саме творчість Барвінського була тим зворотним моментом, що від нього неначе перемилося обличчя нашої музичної культури із специфічно вокального на зрівноважене

У Достоєвського є одне місце про талант і нікчемну злобу: „Ти ще нікому не потрібний, тепер ніхто тебе не знає і не хоче. Так світ іде. Почекай, не те ще буде, коли визнають, що в тебе є обдарування. Заздрість, дріб'язкова підлість, а найбільше глупота наляжуть на тебе сильніше за злидні. Талантові треба співчувати, йому треба, щоб його зрозуміли; а ти побачиш які пикки обступлять тебе, коли хоч трохи осягнеш мети. Вони будуть ставити в ніщо і з презирством дивитися на те, що в тобі виробилось тяжкою працею, терпінням, голодом, безсонними ночами. А ти задириливий, ти часто недоречно гордий і можеш образити самолюбну нікчемність, і тоді біда, ти будеш один, а їх багато: вони тебе замучать шпильками.”

І замучили. В листі-оголошенні згаданої вище пасквільної книжки написано, що вона „є вбивчою для Івана Багряного”. Шизофренічна своєю одвертістю претенсія бути вбивцею. Насправді це була тільки остання шпилька серед страстей тієї української Голготи, що її пережив і змалював Іван Багряний.

Юрій Дивний

вокально-інструментальне. Не зважаючи на свою „європеїзацію“, тобто на використання тогочасних форм і засобів музичного вияву, це обличчя стало ще більш національним, ніж було досі, а разом з тим воно включилося в орбіту всесвітнього музичного мистецтва, як інтегральна й неодмінна його частина.

Цю нову сторінку нашої історії започаткував Василь Барвінський перед 55 роками і сьогодні його інструментальні твори з прихильними рекомендаціями знаходяться вже в чужоземних каталогах, його ім'я лунає з концертних естрад та радіоголосників Європи, особливо після того, як він здобув собі доступ до такої світової видавничої фірми, як напр. „Universal-Edition“.

Очевидно, вже й перед Барвінським була у нас інструментальна література, але це були лише спроби, що ні кількістю, ні якістю не могли заспокоїти наших музичних потреб, ні тим більше увійти до всесвітньої літератури. Наші давніші композитори, починаючи від Вербицького, були талановиті, але не мали ні відповідної освіти, ні відповідних засобів (симфонічної оркестри і взагалі відповідних виконавців) до того, щоб могли як слід розвинути важливу інструментальну ділянку музики. І довгий час українське музичне мистецтво було однобічне, обмежене переважно до співу і то навіть до співу а капеля. Творчість Лисенка — це безумовно епоха для української музики в багатьох ділянках, проте його найбільше значення лежить все ще такі в ділянці вокальній. Численні фортепіанові твори Лисенка, або його симфонічні інструментації сходять на другий план. У Галичині перше вікно в Європу відчинив Станислав Людкевич. Правда, — його найбільші та найвартісніші твори також вокальні, але добру половину їх ролі Людкевич передає інструментальному супроводові, що в деяких випадках виростає майже на самостійні фортепіанові п'єси (у декотрих сольо-співах), або на повні симфонічні картини („Кавказ“, „Останній бій“ тощо). Барвінський зробив ще крок далі і головну вагу своєї творчості перекинув виразно на бік чисто інструментальної музики.

Найбагатіша і найбільш відома ділянка творчості Барвінського — це його фортепіанова творчість. Барвінський, сам піаніст, дає нам у фортепіанових творах надзвичайні зразки доброї фортепіанової фактури і через те не надто важкими технічними засобами досягає дуже гарної і повної звучності, що повинно бути ідеалом кожного композитора. З цього погляду незрівняні є його „Мініатюри“ на українські народні теми, що дочекалися вже кількох європейських видань („Універсаль Едіціон“ у різних своїх виданнях). З важніших фортепіанових творів Барвінського згадати ще треба „Прелюди“ (видані друком в „Україні“ ч. 13), „Варіації“ ц-моль, „Соната Ціс-Дур“, „Твори на фортепіан“ (декотрі видані в „Україні“ ч. 17), „Любов“ тричастинний монотематичний цикл (вид. „Універсаль-Едіціон“), „Українська Сюїта“ на народні теми, „Варіації“ на

тему колядки „Ой дивнеє народження”, „Варіяції Г-дур”, одностайний „Концерт”, „Мініатюри на теми лемківських пісень”, „Коляди, Колядки і Щедрівки”, „Наше сонечко” й ін.

З інших інструментальних творів має Барвінський для віолончелі „Варіяції”, „Сонату” „Сюїту” і дрібні твори; для скрипки: дрібні твори; для камерних ансамблів: „Фортепіянове Тріо а-моль”, „Фортепіянове Тріо ес-моль”, фортепіяновий секстет „Варіяції”, „Смичковий Квартет”, Квартет для молоді. Для симфонічної оркестри „Українська Рапсодія, Увертюра до „Ой не ходи Грицю”.

Далі сольоспів з оркестрою (Псалом Давида і дві пісні до слів Франка), хори з оркестрою („Заповіт”, Кантата в честь митр. Шептицького, Кантата на ювілей Станиславівського Бояна) і врешті опрацювання українських народних пісень у різних формах.

Як відомо, Барвінський є вихованцем високої чеської музичної культури і вийшов з-під руки такого майстра, як Вітеслав Новак. Усіма засобами композиторської техніки орудує він справно і певно. Скажу ще більше: у своєму стилі Барвінський є просто неперевершений. Мелодичність його голосових ліній, контрапунктичне їх плетіння завжди виведені старанно і логічно. Гармоніка Барвінського, так само як і його мелодика, очевидно цілком тональна, має загальний характер романтичний, з легким імпресіоністичним забарвленням. В порівнянні з сучасними йому „модерністами” Барвінський не допускає ніяких гармонічних перевертів, скоків і несподіванок, але, не зважаючи на те, в еволюції своїх гармонічних функцій він досить відважний і завжди уміє вложити в них різноманітність і барвистість. Взагалі, в тих естетично-стилевих рамках, які він собі сам свідомо накреслив, Барвінський дуже виразно проявляє свою мистецьку індивідуальність і дає хрустально чисті зразки цього стилю. Національний український елемент у його творчості проявляється дуже сильно і то не тільки загальним своїм характером, але й частим використанням українських народних тем.

Барвінський ідеаліст, мрійник і глибокий лірик. Відчувається, що кожен його твір, малий і великий, це продукт переживання і певного мистецького ідеалу. Він завжди вдумливий і чутливий, ліризм просякає наскрізь цілу його творчість. Навіть в його небагатьох героїчних темах, чи творах, відчувається певна ніжність та м'якість, тим більше, що він їх завжди переплітає чисто прирочними вставками.

Про глибину, щирість і віру у свої естетично-музичні переконання свідчить факт, що Барвінський остається все той сам. Правда, певну еволюцію в його творчості можна добачати, але це еволюція, зв'язана більше зі зміною віку, від молодечого до мужнього, що, звичайно, мала вплив на деякі ділянки психіки, але не на естетичні його поняття. У протилежності до декотрих

інших українських композиторів (як напр. Вериківський, Козицький, Лятошинський і ін.), Барвінський завжди остається вірний своєму стилеві.

Отаке загальне обличчя Барвінського, як композитора. Але композиторською діяльністю його значення ще не вичерпується. Він довгий ряд літ був директором і вів „Музичний Інститут ім. М. Лисенка” у Львові, тоді єдину нашу музичну школу на Західніх Землях і довів до того, що, як писав львівський журнал „Українська Музика” (1937, ч. 7) — „Музичний Інститут зріс, не зважаючи на воєнну хуртовину та післявоєнну кризу в найповажнішу нашу музичну установу не льокального, а краювого характеру, яка претендує на музичну консерваторію та конкурує успішно з найповажнішими музичними консерваторіями в Галичині й державі”. А щоб серед українських злидених матеріальних обставин довести Школу до такого розквіту, мусів Барвінський поконувати тисячі труднощів, боротися з явними та скритими ворогами, переносити багато всяких неприємностей і взагалі виконувати надзвичайно відповідальну і тяжку муравлину працю, що її як слід оцінити може тільки той, хто стояв близько і розумів це діло.

Поза чисто шкільними справами зверталося до Барвінського завжди багато людей, своїх і чужих з найрізноморіднішими справами. Переглянути і поправити чийсь композиції, зложити музичну програму якогонебудь свята, улаштувати комунебудь концерт, наладати авдицію в Радіо, і безліч інших справ полагоджував Барвінський щодня і допомагав безкорисно і зі щирого серця кожному, хто до нього звертався.

Барвінський, як педагог, відомий був також широким музичним колам і в цій ділянці мав також добре заслужену репутацію. В Музичному Інституті викладав він декотрі теоретичні предмети (гармонію) і вів фортепіанову класу (вищі роки), в якій завжди було переповнення учнів. За час своєї педагогічної діяльності Барвінський випровадив „у люди” чимало своїх учнів; багато з них завершувало свої студії згодом ще й за кордоном, як напр., з піаністів Роман Савицький, Дарія Гординська-Каранович, з композиторів Зіновій Лисько, Антін Рудницький, хоч останній був менше учнем, а скоріш його антагоністом, так що добросердний, ніжний Барвінський змушений був давати Рудницькому прилюдні гострі догани й поучення (стаття „В обороні доброго імені нашої музичної традиції”, в „Новому Часі”, Львів, 1934).

Взагалі Барвінський, як музичний публіцист проявляв значну активність. Свої рецензії з музичних імпрез поміщував він у різних періодиках; в останніх роках перед війною був він сталим музичним рецензентом щоденника „Новий Час”, де поміщував рецензії з усіх львівських українських концертів і з важніших чужоземних. Давав також у різних видавництвах довші, або коротші історичні огляди української музики, як

АКАДЕМІК В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ

(Знищення автономії ВУАН. Останні зустрічі)

Перебування Вернадського в Києві в 1928 році мало велике значення для всієї історії Української Академії Наук, а може і більше. В Академії Наук вже протягом довшого часу йшли чутки про перевибори, зміну статута, зміну становища Академії Наук взагалі. Серед советського моря Українська Академія Наук була оазою, островам, де завдяки її автономії плекалася справжня наука, і переможний марксизм не проникав до неї. Статут хоч і зазнавав майже щороку деяких змін, залишався той самий, що його було складено в 1918 році, і він гарантував автономію Академії. З середини 1920-х років советський уряд починає вживати різних заходів, щоб зламати цю фортецю українського народу і перетворити її на звичайну совет-

напр., „Огляд історії української музики” (в „Історії української культури” вид. І. Тиктора), „Нова доба української музики” (в „Українській Загальній Енциклопедії”). Не занедбував Барвінський інформувати і чужинців про українську музику, як напр., велика стаття „Muzyka ukraińska” (у „Lwowskich Wiadomościach muzycznych i literackich” за 1934 р.) і ін. Врешті від самого початку постання журналу „Українська Музика” (1937 р.) Барвінський увійшов у склад її редакційної колегії і зразу став найближчим її співробітником, постачаючи матеріалів майже до кожного числа, чи то рецензій з концертів, чи статей про різних музик (Б. Бартока. М. Равеля, спогади про М. Лисенка тощо).

Далі: Барвінський був головою „Союзу Українських Професійних Музик, 1935-39 р. Очевидно, як провідник і репрезентант цього Товариства, полагав також багато великих і дрібних справ, що раз-у-раз виникали на наших музичних теренах. Хто знайомий з діяльністю „Супрому”, той знає, які широкі програмові перспективи мала наміченими в останньому часі ця організація і яка праця і відповідальність лежала на Барвінському.

В історії української музики має Барвінський запевнене почесне місце між найвизначнішими постатями 20-го сторіччя.

Натомість в Україні більшовицький режим, після заслання, в останньому часі його ледве толерував.

І тільки українська еміграція у вільному світі має змогу й обов'язок публікувати монографії і статті з неприменшеними рисами його значення і пропагувати його творчість чи самостійними концертами, чи інтенсивним включуванням його композицій в репертуар окремих артистів, словом, — робити все, щоб допомогти українській громаді безпосередньо відчувати благодійний вплив його музичної культури і щиро зберігати престиж його мистецтва серед молодшого покоління.

Д-р Зіновій Лисько

ську установу. Першим кроком для цього були перевибори президії.⁶⁾ Справа ставилася спочатку обережно. Протягом цілого року між президією Академії Наук та совєтським урядом велись інтенсивні переговори: ставилися різні кандидатури, „погоджувалися” побажання, ставили умови кандидатам і т. В наслідок довгих переговорів погодилися академіки та совєтський уряд на кандидатурі на пост президента — відомого вченого та громадського діяча Данила Кириловича Заболотного. Він був добре відомий у Києві. Закінчив Київський університет, був асистентом професора Високовича і користувався пошаною прогресивного українського суспільства. Таким чином кандидатура Д. К. Заболотного, здавалося, була цілком прийнятна для Академії Наук. За кілька днів до виборів на квартирі академіка С. О. Єфремова відбулася нарада чільних академіків: були на ній А. Ю. Кримський, М. П. Василенко, Л. М. Яснопольський, Є. П. Вотчал. Запрошено і Д. К. Заболотного. Всі присутні були його старі приятелі, співробітники в громадській та національній праці.

С. О. Єфремов підкреслив, що кандидатуру Заболотного виставив уряд, але Спільне Зібрання Академії радо підтримає її — за умовою, що в тих тертях, які все частіш виникають між Академією та урядом, він, як і попередники його в президії ВУАН, буде стояти на охороні її прав і підтримувати її інтереси. Якщо він дасть згоду — присутні гарантують йому максимальний успіх підчас виборів; якщо він не дає обіцянки підтримувати Академію — цієї максимальної підтримки він не дістане. Зворушений до сліз вислухав Заболотний слова С. О. Єфремова — „сумління України”, як називали його, і дав слово завжди стояти на сторожі інтересів Академії. На цьому закінчилася нарада. Недалеке майбутнє показало, яку вагу мали ці слова видатного вченого, апостола науки, який 30 років перед тим не побоявся офірувати науці своє життя: задля експерименту він проковтнув бацилу холери в лабораторії проф. Високовича. Майбутнє показало, що страх перед більшовиками був більший за холеру, і коли М. П. Василенко, за дорученням групи академіків, в 1930 році звернувся до Заболотного, як президента, і подав, так би мовити, вексель: нагадав його урочисте запевнення на нараді в відповідь на слова С. О. Єфремова, тепер, коли того-ж Єфремова почав цькувати уряд, академіки вимагали від нього, як президента виступити на захист брата, він категорично відмовився. Не подавши йому руки, вийшов академік Василенко від президента.⁷⁾ А був в 1924 р. час, коли вся Академія *in corpore* т р и ч і виступала на захист того ж М. П. Василенка — підчас процесу „Центру Дій”, хоч скаженіло ГПУ, кров лилася і кожний з академіків ризикував щонайменше своїм становищем.⁸⁾

⁶⁾ Н. Полонська-Василенко, Українська Академія Наук. Мюнхен, 1955, ст. 53-54.

⁷⁾ Н. Полонська-Василенко. Укр. Ак. Наук, I, ст. 6, 55, 68, 69.

⁸⁾ Н. Полонська-Василенко. Процес „Центра Дій” 1924 р. Мюнхен 1956, ст. 16.

Становище ВУАН в 1928 році було загрозливе. Уряд надавав великого значення виборам, бажаючи „оновити” склад президії, зокрема президії Відділів, на які переносився головний удар. Спроба провести до складу Академії партійних діячів не вдалася. Ні С. Ю. Семковського (Бронштейна), ні О. Г. Шліхтера Спільне Зібрання не погодилося прийняти без додержання законних умов — двох позитивних рецензій фахівців, а рецензії на праці обох були негативні. Ширилися чутки, що дістати крісло академіка бажає сам Нарком Освіти М. О. Скрипник. Щоб здійснити ці плани, а слідом за цими комуністами провести й інших, треба було створити нову президію. Перед виборами переведена була реформа: до складу академіків, які лише самі мали право обирати членів Академії, було введено, за наказом Харківського уряду, сім комуністів із правом рішального голосу. Друга новина була та, що засідання Спільного Зібрання мали бути відкритими для всіх бажаючих, як спостерігачів, без права брати участь у виборах. Засідання призначено на 3 травня 1928 року.

Напередодні, 2 травня, вечірнім потягом прибув В. І. Вернадський. Ми з чоловіком зустріли його на двірці і по дорозі, в таксі, Микола Прокопович коротко поінформував його про стан речей і бажання академіків, щоб він головував на Спільному Зібранні, на що Вернадський дав згоду. Обираючи його головою, академіки не тільки виявили свою пошану до нього, але й підкреслювали зв'язок сучасної Академії з тою, яка була заснована в 1918 році.

У нас в мешканні застали ми кількох академіків: Л. М. Яськопольського, Є. П. Вотчала, К. Г. Воблого, С. О. Єфремова, Ф. І. Шміта, та інших, яких не пам'ятаю, які прийшли привітати Вернадського з приїздом та обмірковувати деталі Спільного Зібрання, що відбудеться завтра. Хвилювала участь в Зібранні нового елемента — партійців, та ставлення до виборів Скрипника. Ніхто не мав сумніву, що головувати буде В. І. Вернадський. Таке велике було наукове ім'я Вернадського, така свіжа пам'ять про його заслуги перед Академією, що не виникла навіть думка про можливість поставити поруч з ним когось іншого. Після закінчення офіційної наради, за чайним столом, я дозволила собі спитати: що буде, якщо хтось у сірому („некто в сером” за висловом Л. Андрєєва), встане і заявить: „А я пропоную на голову Скрипника”. Всі присутні, а найбільше сам В. І. Вернадський рішуче заперечили мені: казали, що я песимістка, не довіряю національній свідомості академіків, і т. п., і що подібний „вибрик” на Спільному Зібранні не можливий.

Настав ранок 3 травня. Заля ім. Антоновича в будинку ВУАН на В. Володимирській вулиці 54 — тоді це була найбільша заля Академії — була переповнена співробітниками Академії та партійними спостерігачами виборів. Академіків було дуже багато; вони приїхали з Ленінграда (Ф. Шміт та В. М. Перетц) та Харкова (В. П. Бузескул, О. Ю. Соколовський, В. Ф. Левитський). Партійні були: М. О. Скрипник, Ю. І. Озерський, С. Ю. Семковський, Ю. П. Мазуренко, О. М. Камішан, Л. М. Левицький, В. П. Затонський. Вони трималися окремо від академіків, невеликими групами.

Збори відкрив промовою президент В. І. Липський і запропонував

обрати голову засідання. Встав академік В. П. Бузескул і назвав кандидатуру В. І. Вернадського. На трафаретне запитання президента, чи немає інших кандидатур, несподівано підвівся академік П. А. Тутковський (як на біду — в сірому костюмі) і сказав: „А я пропоную на голову Миколу Олексійовича Скрипника.” В залі запанувала тиша. Президент розгубився. Потім казали — ліпше було обрати Скрипника, як почесного голову, як Наркома. В той момент, я певна, нікому не приходило таких думок до голови. Президент, після великої павзи запитав, чи немає інших кандидатур, їх не було. Тоді почалися вибори голови засідання відкритим голосуванням, згідно з статутом ВУАН. Першим названо за абеткою кандидатуру Вернадського. Піднісся ліс рук. Лише Тутковський та 7 комуністів не голосували за нього. Липський поставив на голосування кандидатуру Скрипника; руки академіка Тутковського та 6 комуністів піднялися за Скрипника. Під бурю оплесків В. І. Вернадський спокійно, наче нічого не сталося, зайняв місце голови Зборів і почалося засідання.⁹⁾

В залі почалася метушня. Скрипник не міг триматися спокійно. Комуністи підбігали до нього, відходили, радилися, то разом виходили з залу, та знову поверталися до неї. А тим часом засідання під спокійним, досвідченим проводом Вернадського йшло своїм порядком. Одноголосно було обрано на президента Д. К. Заболотного; переважною більшістю голосів — К. Г. Воблого на заступника президента та А. Ю. Кримського — на невідмінного секретаря. Залишилося обрати двох членів президії. Раптом Скрипник з місця (у другому ряді) вигукнув: „достить!” і оголосив збори закритими. В цьому він виявив повне нехтування правами голови зборів: лише голова мав право закривати збори. Але час був не такий, щоб відстоювати права. Скрипник покинув залу, за ним — всі шість комуністів. Нависла атмосфера скандалу. Присутні розійшлися з тяжким передчуттям наближення небезпеки.

В той же вечір чоловік 20 академіків зібралися у нас, на „чашку чаю”. Крім господарів та В. І. Вернадського, були: С. О. Єфремов, А. Ю. Кримський, Л. М. Яснопольський, К. Г. Воблий, Є. П. Вотчал, В. П. Бузескул, В. М. Перетц, Ф. І. Шміт, О. Ю. Соколовський, В. І. Липський, О. Ф. Фомін. Інших не можу пригадати, і навіть припускаю, що в цьому переліку є помилки, але вони не такі істотні. Настрій у всіх був тяжкий: всі передбачали грозу, яка дійсно незабаром вибухла і знищила стару Академію, що її будував В. І. Вернадський. Він особисто тяжко переживав цю катастрофу, цей вибух сваволі червоного сатрапа, цей глум над статутом, над цілою установою. Це було болоче відчувати йому, що провів стільки часу закордоном і звик там до академічних умов життя. З другого боку, цей сумний епізод показав Вернадському, яка тверда й непохитна була пошана до нього: він не втратив підчас виборів жодного голосу крім П. А. Тутковського, теж геолога за фахом.

Вище я згадувала про останній побут Вернадського у Києві, коли

⁹⁾ Н. Полонська-Василенко. Укр. Акад. Наук, I, ст. 55.

він мешкав в нашій квартирі без нас. Після того він, здається, ще раз був закордоном. В листах до мого чоловіка він завжди скаржився на те, що з кожним разом все тяжче здобувати дозвіл на закордонні від'їзди, побут за кордоном роблять все коротшим, можливість вести працю за кордоном робиться все обмеженішою.

Вернадський тяжко переживав вістку про смерть мого чоловіка, в 1935 році, — і після того переніс на мене частину тої ніжної любови, яку він мав до нього. Час — від — часу ми обмінювалися листами з ним, в яких переважно писали про стан української Академії. Не пригадую точно, в якому році, до смерті Миколи Прокоповича, чи вже після неї, Вернадські переїхали до Москви. Це сталося пізніше, ніж було перенесено Академію Наук: Вернадський не хотів переїздити з Ленінграду, де залишався Радієвий Інститут. Нарешті — мусів скоритися. При цьому мав місце епізод, який свідчить, як на той час Вернадський був потрібний урядові. Він поставив умовою переїзду, щоб мешкання його було недалеко від православної церкви, і церква була в одному кварталі з його квартирою, щоб його дружина не мусіла переходити через вулицю, бо вона може потрапити під автомобіль. Квартира знайшлася, і, як казали москвичі, це відстрочило знищення церкви. Таку ж вимогу поставив інший слав'янський вчений, академік Павлов; я не знаю лише одного: ходили вони до різних церков, чи обидва до тої самої?

Бачила я В. І. Вернадського та його дружину в останній раз в листопаді 1940 року. Я приїхала до Москви, щоб захищати мою докторську дисертацію; тоді на Україні не давали по історичних дисциплінах докторського ступення і треба було їхати до Інституту історії Всесоюзної Академії Наук. Оборона дисертації відбулася 28 жовтня 1940 року, і на другий день я поїхала до Вернадських. Вони мали невелику квартирку (за московськими нормами вона вважалася великою) з двох кімнат та просторої кухні, яка була й ідальшею. В його розпорядженні був автомобіль, яким він користувався удвох з іншим академіком, по черзі, через день. Таким чином, за московським масштабом, Вернадський користувався всім, що могла дати совєтська влада.

Володимир Іванович назовні дуже постарів, зігнувся трохи, погрубшав. Але розумово залишився таким, яким я бачила його у Києві: так же стежив за всім культурним життям, за літературою, за новими, досягненнями науки. Розповідав мені багато про свої останні праці в галузі радіоактивних мінералів, розпитував про ВУАН та її сучасний стан. Але не почувалося вже в ньому того бадьорого оптиміста, він втратив віру в можливість продовжувати наукову працю в Союзі Радянських Союзів і скаржився, що втрачається можливість керувати працею за кордоном, бо він більше року не міг дістати від'їзду, а коли нарешті дали дозвіл, то не на два місяці, як домагався він, а на один, а другий обіцяно через рік, а наукове дослідження не можна обірвати на рік. Було вже пізно, коли я покинула привітних господарів, бо прийшов шофер, і Вернадські доручили йому відвести мене до Будинку Вчених, де я зупинилася.

3 ОСТАПОМ ВИШНЕЮ

Ліквідація Єжова і його підручних, припинення кривавого розгулу „спеціально уповноваженого” — Кашкетіна, не принесли у життя концтаборників помітних змін, хоч розмов про полегші було чимало. В'язні хапалися за всякі поголоски і деякі спорадичні прояви сумнівних перемін, як потопаючий за соломинку на рвучких і бистрих хвилях. Всіх тих приречених невільників обнадіювали мильні пухирі, якими Сталін і його кремлівська камарилья, наче піском, засипала очі довірливого світу, всякими декретами та бутафорськими конституційними законами про свободу та правосуддя. Рідкі факти переглядів присудів скоро протверезили нерéalних мрійників, вони при першому випадку переконались, що на такі благодаті можуть надіятися — тільки „соціально близькі”, себто вуркагани, розбійники, всякі кримінальні елементи російської імперії, але не діячі і представники поневолених націй, не гнила контр-революційна інтелігенція. Все беззаконня, всі мільйонові жертви дикого терору звалено на спину Єжова; за ріки крові, якою залито всі концтабори, скарано Кашкетіна, а український письменник, недобитий Остап Вишня — продовжував прозябати у сирій землянці чібівського ізолятора. У Кожки він жив, як багато інших в'язнів, у бараку і працював, хоч і не по фаху, але без конвоя. А тут із легкої руки Єжова і Кашкетіна, запропорений з клеймом „ворога народу” у страшну, сиру землянку, — забутий владою і світом! На тернистому шляху письменника — це не був випадок. НКВД знало, що робило... Мнімі полегші не торка-

Це був останній раз, що я бачила Володимира Івановича. Події червня 1941 року показали, чому затримував уряд перепустку за кордон і затримував Вернадського в Москві. Негайно після початку війни прийшла вістка про переселення Вернадських до Середньої Азії.

В 1946 році, вже в Німеччині я почула про смерть Володимира Івановича Вернадського, одного з видатніших світових вчених першої половини ХХ століття. Не лише кількість наукових праць тяжко перелічити, тяжко перелічити ті дисципліни, в яких працював В. І. Вернадський, і в кожній з них залишив глибокий слід. Понад 400 наукових праць — статей та книг написав він і значну частину їх перекладено різними мовами. Учень і довголітній найближчий співробітник Вернадського академік А. Е. Ферсман писав, що багато років доведеться вченим працювати, щоб з'ясувати основні шляхи його наукової творчості. Це був вчений світового масштабу, громадянин всесвітньої республіки, ім'я якої — НАУКА.

Н. Полонська-Василенко

Стаття-опомин для вшанування пам'яті заслуженого вченого **ВОЛОДИМИРА ВІКТОРОВИЧА ДОРОШЕНКА**, написана співробітницею Покійного в бібліотеці НТШ у Львові, панєю Марією Кобринською — в наступному числі журналу.

лися недобитих жертв Кашкетіна. Сталін тільки прикип. Знищивши руками Єжова стару партійну гвардію, обезголовивши армію, звалоючи вину за злочини на своїх баранів, він тільки дав змогу передихнути своїм „карательним отрядам”, а сам причайвся до нового наскоку на український народ, на представників і носіїв його культури. Над Сталіном повисла світова війна, і тому довелося йому на короткий час зповільнити темпи.

Мене й цього разу, оминула чергова більшовицька метелиця. Кашкетін не встиг довершити наміченого плану, не вдалося зв'язати одним мотуззям Остапа Вишню зі мною. І на цей раз оминула енкаведівська куля, ще було нам написано на віку покрутитись у шабашному вирії.

В першу чергу, необхідно було рятувати друга від непосильної праці на цегельні, треба було витягти його із сирі амі, в якій він, не знати яким чудом, ще дихав. Розколонізований Г. І. Добринін вже не міг стати у пригоді, як колись. Він вже не мав таких можливостей, як тоді, коли був на пів „дільнонайомний”. Він ледве живим виліз із Кашкетіна м'ясорубки.

**

Від самого початку існування Ухто-Печорського концтабору начальником аптеко-базі в Чіб'ю був Яків Поріц, колишній власник кількох аптечних магазинів у Києві. Його „розкуркулили” ще на початку двадцятих років, розстріл замінили десятьма роками каторги, а після закінчення речення, Мороз віддав йому все господарство аптечного постачання цілого Ухт-Печлагу. Підчас проголошення смертного присуду нещасний в'язень не встояв на ногах... З глибокої непам'яті він опритомнів на руках співв'язня українця-священника, який своїми щирими християнськими молитвами, благав у Господа для свого співкамерника жидівського віровизнання — сили і надії на краще майбутнє. З того часу Яків Поріц виявляв щирий сантимент до в'язнів взагалі, а священники завжди находили у цього сина Ізраеля особливе співчуття, моральну та матеріальну піддержку. Не випадково весь персонал робітників на аптеко-базі складався із в'язнів-священників. Якими шляхами Поріцові щастило влаштувати їх на тій відносно, легшій праці — це було йому одному відомо.

Думаючи над тим, як би то витягти Остапа Вишню із сирі землянки та спасти від каторжної праці на цегельні, я рішив звернутися до Поріца, від якого можна було сподіватися багато доброго. Головним тереном, куди сягали його впливи, була санітарна частина Ухт-Печлага. При першій нашій розмові Яків Поріц догледів великі труднощі в тому, що Остап Вишня був під спецконвоем і даліше безпосередньо підлягав 3-му відділові НКВД. Однак, як він казав, не такі ще твердині здобувались. Начальник аптеко-базі не тільки доставляв ліки та медичні приладдя лагерним лікарям, але під його ключами зберігався весь спиртвий фонд Ухт-Печлага. Акція визволення Остапа Вишні із ізолятора почалась із того, що цілі „сулії” того ліку стали мандрувати прямо в руки представників совєтського беззаконня до того часу, аж поки Остап Вишня став санітарем амбулаторії на цегельному заводі. Визволити його із тієї ізольованої території не пощастило, але вже те, що він мав змогу перебувати, хоч й в примітивних, та все ж таки в шпитальних умовах, було великим досягненням. В процесі переговорів і клопотань вияснилось, що за Остапом Вишнею, як тінє, сліднують „спецуказання”, які довіку будуть ви-

значувати режим його ув'язнення. Ті, що давали дозвіл на працю в амбулаторії ізолятора, заявили, що таких „указаній" ніхто не може анулювати крім, звичайно, самого московського головного управління НКВД. Поріц, добившись того мінімального успіху, порадив, щоби на цьому припинити далішні заходи, і не викликати вовка з лісу, який би ще не наварив гіркішого пива. З харчуванням була менша турбота, бо скоро пощастило нав'язати нитки зв'язків з обозниками, які довозили харчі до цегельні, та й лікарі-в'язні, що обслуговували ізолятор, радо взяли на себе ролі носіїв, і непомітно підсовували Павлові Михайловичу все, що ми з дружиною йому передавали.

Цегельня і на її території ізолятор, розкинулись на лістистих глиняних горбах, кілометрів за три від Чиб'ю. Весь той простір був обведений густою загородою із колючого дроту. Адміністративно-обслуговуючий персонал, який жив поза межами цегельні, мусів мати спеціальні перепустки для вступу на територію ізолятора, які кожного разу перевіряла невідкупна варта. Ніхто з посторонніх туди не міг потрапити. Довелося обмежитись тільки записками, якими я з Остапом Вишнею обмінювалися досить часто. Однак цього було рідше замало, апетит приходить з їдою, ми не скривали обоюдного бажання як найскорішої, особистої зустрічі. Пройшло чимало часу, але така зустріч таки відбулась.

Хоч Єжова й не стало, але по ньому у спадщині, залишилось в лагерьному режимі чимало єжовських обмежень. Двері театру далі були закриті для мешканців ізольованих таборів, культ-освітня робота там велася силами самодіяльних гуртків, бо навіть Єжов не припиняв того рода діяльності пропагандивних установ, які засобами клубних агітбригад намагались змалювати пекло, як соціалістичний рай. Якість цієї широкої „мистецької" виховної діяльності внутрішніх ансамблів була дуже примітивною, і тому наслідки не давали бажаних результатів. Навіть не дуже вибагливі глядачі, яких нерозумно силою запрошували до клубів, не скривали своїх негативних та іронічних зауваг на адресу того „духовного корму", яким „улюблена влада" годувала по концтаборах своїх громадян. Коли ж, випадково, на клубну естраду попадав мистець-професіоналіст, та ще обдарований іскрою Божою, то його зворушлива і прониклива пісня чи слово викликали протилежне і небажане для совєтської влади враження. Справжнє мистецтво викликало в ізоляторах тугу, сльози, жаль, злобу і ненависть до опікунів та охоронців. З таким явищем було не по силам боротись навіть такій перфідній владі.

Весною 1939 року повіяло змінним вітром. КВЧ (культурно-освітельна частина) наказала театрові ім. Косолопкіна організувати спеціальні бригади з концертним репертуаром для виїздів до окремих лагунктів і навіть карних ізоляторів. Складаючи програми, я радо сам включивсь в ті групи, бо це ж була єдина нагода зустрічі з людьми різних областей і міст батьківщини. І справді, як з-під землі, стали попадатись давні знайомі: колишні поклонники театрального мистецтва, земляки-галичани, однокласники-УССи, давні товариші одної лавки з рогатинської гімназії, ба навіть попався мені на очі, на одному лісорубі — мій слідчий з столичного ГПУ, на вулиці Чернишевського!..

Концерт відбувався серед засніженої тайги, для лісорубів. За сцену, чи радше естраду служив склад соснових бальків, складених на десять височеньку купу. Після свого „номера", я подався у тисячну

гущу лісорубів — бородатих, прокурених вітром і димом, зодягнених в обдерті ватянки та бушлати, в діраві валянки. Вся та втомлена, голодна товпа не виявляла особливого зацікавлення до того всього, що несло до них із імпровізованої естради. Як видно, не до концерту їм було у тій засніженій тайзі, ні поетичне слово, ні пісня не в стані були примусити забути про втому, холод, голод. Стоячи серед тих громадян есесерії, я почув на собі пронизливий зір, який вивів мене із споглядального стану. Звернувши свої очі у напрямі того впертого погляду, я побачив високу постать бородатої людини, що продовжувала свердлити мене своїми розгублено-усміхненими очима.

— Не впізнаєте, Йосипе Йосиповичу?

— Фу ти чорт... А ви ж, як сюди попали?

— Ось, як бачите... (і тут же не обійшлося без істинно московського привіту) На сім років!

— Мало! Я вас розстріляв би!

— Йосипе Йосиповичу, не маєте завіщо... Дайте покурить! — І я, на огірчення хрустально-крицевих патріотів еміграції — віддав всю махорку своєму колишньому слідчому.

Недовго довелося чекати й на виїзд до „стахановців” на цегельному заводі (була там і така категорія в'язнів, що за збільшену пайку хліба, намагалась подвоїти приписову норму випаленої цегли). Це була єдина можливість і нагода зустрічі з Остапом Вишню. Пройшло довгих чотири роки з того часу, як нас розлучили, як ми морозного світанку, в останнє, обняли один одного і на розстання, безмовно, прирекли взаїмну дружбу і вірність.

Ще з того часу, як у театрі, а зокрема в „Березолі”, я став змагатися з ведучими акторами і виконувати головні ролі, в мене зовсім підсвідомо прищепилася звичка перед початком вистави, непомітно, заглянути через шпарину в завісі до залі глядачів, і коли пощастило доглядіти там когось із друзів, земляків або й незнайомих, але помітних громадян, я присвячував їм всю свою „гру” того вечора. Та людина, очевидно, того й не знала, що я тоді грав — тільки для неї. В залі могло б бути й зовсім порожньо, мені було тоді байдуже; для мене та вибрана істота була всією аудиторією, всією повною залю глядачів. Граючи, мене турбувало тільки те: — що подумає, що скаже про мою гру мій вибранець того вечора? Я тривав на сцені, я лицедіяв, я жив, я переживав, я сміявся, я плакав сльозами того вибранця, його мріями, його болями і стражданнями. І та істота була тим вогнем, яким я горів у час всієї вистави, вона була тим промінем надхнення, що світив мені цілого того вечора.

Приготовляючи програму для каторжан в ізоляторі цегельного заводу, я думав тільки про Остапа Вишню. Це ж я маю стати перед другом, перед вибагливим глядачем, і здати йому звіт із своєї чотирилітньої праці, праці не на лісорубі, не в земляних кар'єрах вічної мерзлоти, не на будові воркутської залізниці, не на цегельні чиб'їнського ізолятора, не на лютих морозах, і не у глибоких снігах — а в стінах театрального приміщення, в теплі і не в дошкульному голоді. Плоди цієї роботи мали служити духовим кормом для десятків тисяч виснажених, голодних, яким може вже й не пощастить побачити рідну стріху, не поталанило дихнути рідним повітрям. — А ну, покажи, як ти використав ті чотири роки!? Ти не оправдай себе тим, що тобі доводиться співпрацювати з вуркаганами, злодіями, прости-

тутками. Між ними є майстри свого діла, високоякісні мистці... Покажіть, як ви всі використали, ту Божу благодать, якою нас Господь обійшов!!!

І ось я збирав все найцінніше, що було у тому концтаборному Парнасі — крапці музиканти із квартету ССРСР ім. Глазунова: віолончеліст Крейн, перший скрипач Шіффер, примадонна оперного театру ім. Станіславського, крапця інтерпретаторка ролі Кармен — Геліконская, молодий чернігівець — баритон Дудченко, який по закінченню московської консерваторії тут же почав свою мистецьку кар'єру в концтаборному театрі, за „контрактом" на п'ять років, актор МХТ-а Михайло Названов, сьогоднішній лавреат премій і почесних звань, і багато інших.... Особистий мій дорібок мали б презентувати — вуркагани у французьких перуках і камзолах доби Мольєра, заговорили поетичною мовою світової класики. Вся та громада чібівських лицедіїв й не підозрівала того, чому для звичайного, чергового виступу, на одному із численних „лапунктів", я так педантично підбирав все найвимовніше з їхнього репертуару? Їм і не снилось, що винувником моєї старанності є — запряторений, всім забутий, до краю виснажений український письменник, який колись своїм хистом обсушував не одну сльозу на обличчі своїх одноплемінників. Цього разу його повинні розважити післякці не рідного народу, — а репрезентанти багатьох племен, що спільно, під охороною штиків та собак „завойовували" непрохідиму Північ.

Моя родина: Олімпія Добровольська й її тітка Папуня заметишилися на своєму господарстві; не слід було явитись на цегельню з пустими руками! Їхня амбіція не задовольнялась можливостями місцевої лагерної крамниці. На господарський нараді винесено постанову — вирядити мене за сімнадцять кілометрів до Усть Ухти, де, як неслися вістки, в зер'янській кооперативі давали морожену рибу і ведмеже м'ясо. Годі було встояти перед такими перспективами, і тому, використовуючи свій „вольнонаємний" вихідний день, я нишком подався до Усть Ухти за тим, чого не було у Чібіу. Вістки, як звичайно, були тільки мріями голодних. Поліції кооперативи були завалені дев'яностиградусним спиртом, яким радвлда напувала найвіддаленіші селища багатоплемінного Союзу. Довелося подякувати й за те. Всукував я у свій наплечник кілька пляшок того вітамінного-універсального ліку від всіх хвороб, та подався я у поворотну дорогу, щобі пізньої ночі, непомітно, донести свій набуток.

Довгожданного дня я наповнив свою акторську валізу, не театральною бутафорією, не перуками та пмінками — лише „передачею", яка не тільки заспокоює голод в'язня; передача скріплює його віру в дружбу і свідчить, що він не самотній, що про нього не забувають, що йому співчують і болять його стражданнями, його болями. ПЕРЕДАЧА це символ — московсько більшовицької революції!

Аксамбль артистів і музикантів, навантажений іструментами, гардеробом та театральним реквізитом зупинився перед брамою цегельного заводу. Вартові й їхні сторожеві собаки, здавалось, не дуже то й цікавилися тією кавальсадою, не спішили перевіряти наші перепустки і багаж. Здавалось, що вони на щось чекають... та щось — чомусь не з'являлось. Коли ж, нарешті я помітив, як із комендантського бараку вийшов старший лейтенант НКВДівського війська, Рябоконь — мені дух сперло!.. Я не знав того, що цей хахол, нащадок черкаських чумаків і грабарів — став начальником ізолятора.

Цей страхопуд чіб'ївських в'язнів, у різних часах займав різні пости по всьому концтаборі, а тепер ось він став верховодити у тому пеклі і від його примхи залежить життя і доля Павла Михайловича! Рябоконь (а не Рябокін), як личило новітньому яничарові — особливу увагу присвячував землякам-засланцям. Вся його службова кар'єра базувалась на його садистичних нахилах, на нелюдському трактуванні в'язнів і на знущаннях над безборонними. За ті достоїнства він користувався у начальства ГУЛАГА винятковою увагою та ласкою.

Рябоконь заняв стратегічний пункт біля входу і особисто перевіряв перепустки, а далі вартовий проношував клунки та інструментові футляри. Я занепокоївся своєю валізою, у ній було полуденку не по апетиту одної людини, всього вистачило б для кількох ідоків на кілька днів, та ще й плящина на споді... Про відступ годі було й подумати, підійшла моя черга до „вертілки”.

— Агов, Йосипе Йосиповичу! Прийшов дружка відвідати?...

— Про віщо ви? Якого дружка?

— Та я так, ні про що! Валяй, валяй!..

Поки я перекидався цими кількома словами з Рябоконем, вартовий став вже заглядати у багажник слідуючого за мною члена акторської бригади, а я вдавши „турка”, поспішив за передніми до клубного бараку.

П'ят-шістсот ударників „цегельного заводу” заповнили невелику частину бараку, що служив столівкою, кухнею і клубом для „культосвітньої” перековки концтаборових громадян. Невисоке приміщення, давно непровітрюване із-за економії тепла, просякнуте випарами людського поту, брудного арештантського одягу, прогнилих онуч і валянок, темне від диму викуреної махорки, — було по береги заповнене. Актори розмістились під стінами імпровізованої естради, на яку налягали в притул жадні видовища глядачі. Музиканти змішались із глядачами, бо перед естрадою їм місця не було, а це дало їй мені змогу злитись з усією масою людей, і серед них шукати того, задля кого було наварене все це пиво.

Часто мені маячилися картини майбутньої зустрічі, яка все ж таки колись мусіла відбутись. Уява змальовувала різні ситуації, серед якої ми знову побачимось. Кіновими напливами проходили кадри картин тієї уявної стрічі... А в дійсності вийшло не так, як снилось та мріялось. Біля мене опинилась тінь людини, в якій в першому менті трудно було пізнати Остапа Вишню. На голові й сліду не стало від руської чуприни; колишні веснянкуваті кружельця потонули в рясних, глибоких морщинах. Худий та згорблений, сумно-усміхнений Павло Михайлович конвульсійно незаметно для інших, тиснув мою руку. Довго не були ми в стані слова до себе промовити. Проте ми мусіли, хоч на хвилину, опинитись наодинці... В сусідстві находилася амбулаторія, де в окремій кабіні жили санітарі. Я вислизнув із клубу і подався за потребою, щоби по дорозі потрапити до амбулаторії, де в коридорі вже чекав Остап Вишня — і ми опинились в кабіні. Перш всього треба було звільнити валізу від передачі, в поспіху все перекладалось під матрац, на тапчані набитий сосновими стружками. Виконуючи всю ту операцію, Павло Михайлович наткнувся на плящину: — „ех — чи не хильнути нам зараз за зустріч?” — Та ба, кожної хвилини міг появись небажаний свідок, як що й не сам Рябоконь... та й мені слід було чим скоріше вертатись до ансамблю, що чекав на початок концерту. Ми умовились знову опи-

тись поруч між глядачами. Рябоконя в кліобі не було, на сексотів ми махнули руками. І незабаром знову стояли один біля одного, придавлені глядачами до стінки.

Вся моя старання підготовка концерту була даремною... Ні Остап Вишня, ні тим більше — я, нічим іншим не цікавились — лише нашою співбесідою... Це ж за короткі хвилини треба було стільки переговорити, обмінятися думками про стільки справ і подій, треба було подумати і про майбутнє, що насувалося ваговитими подіями. Ось скоро, з першими днями літа, я з дружиною вибирався у відпустку в Україну. Павло Михайлович мав кілька прохань і поручень до членів своєї родини, які слід було доволі обережно перевести і передати. Вже від кількох років він не мав жодних відомостей від дружини, яка була вислана, разом з дочкою, в Архангельщину, він не знав нічого про її життя і буття. Його турбувала доля братів і сестер, які зразу після його заслання теж були поарештовані, і від яких теж не було жодних відомостей ні чуток. В Харкові жив його син від першої дружини, про якого, я вже раніше згадував. І ось тут Павло Михайлович передав мені письмо до нього, котре я мав у часі мого побуту у Харкові, особисто передати молодому адресатові. Листа просив він на дозвіллі прочитати, щоби, на випадок, як би я мусів із-за несприятливих обставин його знищити — міг при зустрічі із сином В'ячком передати зміст листа батькового живими словами. Все це ледве ми зуміли переговорити, коли закінчився виступ ансамблю і прийшов час розставатись. Не зчулись ми, коли пролетіли хвилини нашої розмови, мов у гарячці ми шепотіли, стараючись не звертати на себе уваги сусідів-глядачів, і не заважати їм слідувати за тим, що робилось на естраді. Нам було не до концерту!.. Під час того, як глядачі щиро і сердечно дякували акторам за мистецьку розвагу та розраду, Павло Михайлович пригорнув мене до себе і моє обличчя зросила його тепла сльоза....

Пізно вночі, виконуючи прохання друга, ми з дружиною прочитали його листа до сина В'ячка. Болючий був це лист. Батько просив у сина вибачення за те, що він тепер не в стані дати тієї допомоги, яка була йому такою необхідною. Він нічого не згадував про своє тяжке життя, він не жалівся на свою долю, він просив сина тільки одного: щоби, при всіх обставинах, він не думав про свого батька погано, він благав його затамити на все життя своє, що його батько, щоб про нього не говорили — був чесною людиною, і що він ніякого злочину проти свого народу не зробив!..

Иосиф Гіряк

Далі буде.

Безпосередньо перед замкненням цього числа дістали ми добрі новини про нові видання, якими Комітет Українців Канади (КУК) відзначив 150-ліття народження Тараса Шевченка — 1964 року.

Вже появилася **АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ** в англ. мові. Це сто творів поетів різних часів і напрямків. Автори перекладу: д-р. Андрусинин (Саксачеванський унів.) і д-р. Кірконел (Акадійський унів.) Друк: Юніверсіті оф Торонто Прес.

Друкується в тому ж в-ві повний переклад творів Шевченка в опрацюванні обох вище названих професорів. Підготована до видання монографія І. Кейвана: „Шевченко — образотворчий мистець”.

Докладніше про ці видання в наступному числі.

КАМ'ЯНЕЦЬ — ЗОЛОТИЙ ВІНЕЦЬ

(Спогади з 1919 року.)

На руїнах.

Подорож наша з Києва до Берестя, в обставинах української дійсності березня 1918 року, була повна несподіваних перепон і небезпечних пригод. Вона давала багато матеріалу для роздумування над тодішнім положенням України та її відношенням до новопридбаних „союзників-опікунів”, імперських урядів Німеччини та Австро-Угорщини.

На другий день по від'їзді з Києва, увечері доїхали ми нашим українським поїздом до станції Переспа, останнього комунікаційного пункту перед лінією окопів колишньої російської армії. Звідієли ми вже пішки перейшли кілька кілометрів болотистою долиною ріки Стохода до лінії німецьких окопів і поїзно будованої ними станції Голоби. Через ріку Стохід німці саме будували дерев'яний залізничний міст і нам довелося переходити його по тимчасово положених дошках...

Від „німецької” станції Голоби до Ковля цілу ніч віз нас австрійський потяг. Різноплемінна обслуга цього потягу, очевидно, приймала нас за якусь, чи не большевицьку, делегацію, що їде на мирові переговори до Берестя, і тому старалася розважати нас політичними розмовами про „Війну і Мир...” За ніч від тих перемучених, збідованих і озлоблених людей ми наслушалися стільки нарікань, стільки гірких насмішок, стільки прокльонів на адресу „Найяснішого Цісаря” і його „Цісарсько-Королівського” уряду, що нам стало зовсім ясным, що наш австро-угорський „союзник” вже не європейська потуга, а скивий ще мертвець, якийсь ніби упир, від якого годі нам сподіватися чогось доброго.

Це наше первісне враження було скріплене нашими дальшими спостереженнями в Ковлі. — Прекрасний Ковельський залізничний двірць, що його за кілька років перед війною побудував наш харків'янин, інженер Сергій Прокопович Тимошенко, на диво, не був знищений при відступі з Ковля російськими військами. Тепер він був розділений по половині між німцями і австріяками і цей поділ був яскравою ілюстрацією різниці поміж духом цих Центрально-Європейських Імперій.

Німецька частина Ковельського двірця блищала чистотою і порядком. Німецькі жовніри-урлоповці відпочивали в спеціальних залах на дерев'яних ліжках із сінниками. У газетному кіоскові продавалися свіжі газети, й книжки, та папіроси й сигари. У буфеті можна було дістати якусь зупу чи м'ясну страву, а також і бутельку якогось німецького вина. Свою частину двірця мірним кроком обходив поважний, але чемний, німецький воєнний жандарм... Він нас поінформував, що найближчий потяг на Берестя відійде лише о четвертій годині пополудні, тому ми маємо до свого розпорядження цілий день і можемо оглянути місто...

Австрійська частина двірця була вся заболочена, засмічена. Купи окурків і брудного паперу, видно давно вже не метені, лежали повсюди. Серед цього бруду, під стінами, спали на підлозі австрійські жовніри, підложивши під голови свої напличники. Інші австрійські жовніри, розхристані на зразок революційних російських „салдатушек”, „шталалися” по двірці, або вели галасливі розмови з якимись

нільно гулящими дівками. Ніде не видно було ні австрійського коменданта станції, ні жандарма...

Місто Ковель знаходилося в австрійській окупаційній зоні. Воно не дуже потерпіло від війни, але мало вигляд цілком заведбаній. Довжелезна вулиця з двірця до міста була покрита глибокими ямами повними розталого снігу і болота. Хідники, де вони ще зберігалися, також були порозбивані. По них юрбами ходили австрійські жовніри і вели якусь незрозумілу торгівлю з жидами.

Німецький потяг, із добре ogrітими пасажирськими вагонами, з декількома м'якими переділами, відійшов із Ковля пунктуально о четвертій годині і в приписаний час привіз нас до Берестя. Добре мені знавий, передвоєнний залізничний двірець у Бересті був спалений в часі російського відступу в літі 1915 року. Німці використали його міцні стіни і понакривали деякі простори поміж стінами дерев'яними дахами й папою. Таким чином узисано критий простір для переїздних жовнірів і залізничного персоналу.

На двірці зустрів нас випадково синьожупанник Віктор Усенко, що їхав з Полісся до Української Громади в Білій Підляській. За його поміччю ми телефонічно зв'язалися з Берестейською кріпостью, де перебував ще дехто із персоналу Української Мирової Делегації (Полоз, Косаренко-Косаревич). Від них ми довідалися, що попереднього дня пан Скоропис-Йолуховський виїхав до Холма на переговори з представниками австрійської влади і коли вернеться до Берестя — нікому не відомо.

Маючи такі відомості, ми постановили більшість нашої групи відрядити під опікою Усенка до Української Громади в Білій, а кільком особам поїхати за Скорописом до Холма.

По півночі, німецьким потягом поїхали до Холма: А. Васинчук, В. Дмитріюк, Я. Войток, отець Віктор Козловський і я. Десь о годині третій-четвертій вночі приїхали ми до Холма і мусіли сидіти до ранку на цілковито неогрітій станції. Австрійський командант станції не мав одваги випустити нас до міста, — таких невідомих йому, несподіваних українців-подорожних...

Холм, рівнож як і Ковель, мало потерпів від війни, і ми, йдучи з двірця на кінець Люблинської вулиці до прадідівської садиби Васинчуків, з радістю вітали кожний закуток, кожну хату, знамі нам ще з дитинних літ.... Старі батьки Васинчуки, в часі загального „Ісходу" української людности в 1915 році, не змогли відійти й залишилися на місці. Тепер radoшам їхнім із несподіваного побачення з сином, по так довгій розлуці, не було міри, а частуванню нас всілякими наїдками — не було кінця....

Коли настала відповідна пора, пішли ми до міста пошукати пана Скорописа. Перш за все, звернулися ми до австрійської командатури міста, але там ніхто нічого не міг нам сказати про нього. Видно було, що про пана Скорописа австрійські урядовці вперше від нас почули. Вони порадили нам звернутися за відомостями про нього до німецького Штабу генерала Макензена, що розташувався на Даниловій Горі в будинках колишньої Православної Єпископії. Дижурний офіцер прийняв нас дуже чемно і по пів години повідомив нас, що пан Скоропис вчорашнього дня був у Холмі й мав побачення з генералом Макензеном. По конференції від'їхав до Люблина і нині мав уже конференцію з австрійським губернатором у Люблині. Тепер пан Скоропис виїздить автом до Берестя. Він вже знає про наш приїзд і просить нас негайно повернутися до Берестя. Ми подякували ні-

мецькому офіцерові за цінні для нас відомості і вернулися до міста.

Завдяки нашій візиті в австрійській комендатурі, вістка про приїзд до Холма якихось „українців” миттю облетіла місто. Коли ми зіійшли з Данилової Гори на Люблинську вулицю, — то там вже очікували на нас юрби жидівської людности. Знайомі А. Васинчука віталися з ним і затримували нас на розмову... Властивим йому авторитетним тоном, Васинчук заявив, що Холм і ціла Холмщина по Берестейському договору прилучена до України і що ми приїхали сюди організовувати українську адміністрацію. Васинчук задемонстрував нові українські банкноти по сто карбованців, де видруковано було, побіч українського, також російський, польський і жидівський написи. — Без сумніву, жидівський напис на грошах був тоді першим у цілому світі, тож не дивно, що жида негайно же відкупили у Васинчука декілька банкнотів. Холмські жиди були ще більше вражені й утішені, коли Васинчук роз'яснив їм, що жидівська людність на Україні має не лише всю повноту громадянських прав, але і, як національна меншість, має також національно-культурну автономію з повною самоуправою жидівських громад. В Українському Уряді є окреме „Міністерство Жидівських Справ”, на чолі з жидом-міністром... Жида хотіли ще знати, чи передвоєнний російський губернатор Волжин повернеться до Холма, чи буде замість нього хтось інший. Ми пояснили, що буде губернатором не росіянин, а щирий українець і, жартуючи, по секрету, додали: — „Мабуть, А. Васинчук...”*)

Не знати, скільки часу продовжувалося би це жидівсько-українське „братання”, але з юрби почулися інші, вже цілком ворожі, голоси, хоча в мові, що також знаходилася на українських банкнотах... У мові народу польського що на Україні також користав із національно-культурної автономії і мав свого польського міністра в Українському Уряді... — „Нема України! Нема єврейних українців! Хелм польське място! Преч!”

Щоби не викликати польського збіговиська і ворожої демонстрації, попрощалися ми із своїми жидівськими знайомими і подалися до Васинчуківської садиби. По дорозі ми ще вступили до колишньої гімназійної церкви Іоанна Богослова, що єдина із колишніх одинадцятих православних церков, була відчинена і в ній часами правив Службу Божу австрійський уніятський священик. З ним ми познайомилися, але, на жаль, він виявився „москвофілом” і старався говорити з нами по російськи...

*) Прим. Ред. — А. Васинчук, на жаль, не став „українським губернатором” Холмщини. Зате пізніше, по довгому відсидженні, з польської ласки, на Люблинському Високому Замку нашого Короля Данила, — став, разом із його братом Павлом, правдивим володарем української Холмщини й Підляшшя...

Завдяки його приятним відносинам із жидами та взагалі національній і релігійній толеранції, йому вдалося, в часі перших загальних виборів до законодавчих установ Польщі в 1922 році, зорганізувати „В'язок Національних Меншостей”, що на всіх північно-західних українських Землях під Польщею здобув блискучу виборчу перемогу і тим цілому світові наглядно довів український народний характер цих земель, насильно втілених до Річпосполитої Польської. Брати Васинчуки заснували культурно-просвітнє Товариство „Рідна Хата”, що покрило своїми сотнями відділів села Холмщини й Підляшшя.

По нашому повороті з Холма ми замешкали у Берестейській цитаделі, де й харчувалися в офіцерському касино в так званому „Білому Домі". Попередньо, тут відбувалися мирові переговори, а в головній залі підписано мировий договір. Тепер висвітлювано різні німецькі воєнні й історичні фільми. У верхній кімнаті жив український телеграфіст, що пильнував тут кінця прямого телефонічного проводу до Києва.

Пан Скоропис-Йолтуховський зазнайомився з нами всіма і відбув із кожним зокрема дуже докладну конференцію. Він зазначив зразу, що з огляду на існуючий ще в Європі стан війни, а також на неодавкове ставлення Осередніх Держав до проблеми України, введення української адміністрації на окупованих німецько-австрійськими військами землях Холмщини, Підляшшя, Полісся й Західної Волині, є справою складною і трудною. Внутрішнє й зовнішнє положення України та її збройний потенціал є нині такого роду, що український уряд не може вживати рішучого тону в своїх домаганнях щодо точного виконання умов мирного договору Осередніми Державами.

Вже остаточно вияснено, що австро-угорська влада не має найменшого заміру й охоти допустити якібудь органи української адміністрації на українські землі, окуповані нині австро-угорськими військами, — аж до закінчення цієї війни. Про це категорично заявив Скорописові-Йолтуховському австрійський губернатор на Люблинську область генерал граф Шептицький, брат Львівського греко-католицького митрополита Андрея. Отже, на Холмщину українські урядовці не матимуть жадного доступу, а українські вчителі не матимуть їхати лише, як приватні особи.

У німецькій окупаційній зоні справа складалася більш сприятливо. Хоча загальний окупаційний заряд німецький лишатиметься і тут до кінця війни, однак, побіч нього, можна буде поступово завести й різні галузі української адміністрації. Отже сучасний поділ усієї території на крайскомандатури мусить на якийсь час залишитися. Через те, що успіх у розвиванні української адміністрації в значній мірі залежатиме від доброї кооперації з німецькими крайскомандантами, то українськими повітовими комісарами мусять бути лише особи, що perfettamente володіють німецькою мовою, і знають, як поводитися з німцями. Таких людей нині неможливо знайти на Великій Україні, тому треба буде їх запросити з Галичини й Буковини. Ми матимемо спеціальні труднощі, не лише по причині чужинецького окупаційного режиму, але й через те, що край наш цілковито зруйнований війною і майже обезлюднений. На довгий час проблемою для нас буде регулювання повороту зі Схору воєнних біженців і всемірна допомога їм у відновленні їхніх садиб, їхніх господарств та їхнього культурно-

Вони як були ініціаторами і провідниками тут української кооперації. Як українські послы до польського Союму, перевели вони багато тисяч освіднених національно-політичних віч по українських селах. Модерна національно-політична свідомість населення північно-західних земель чимало завдячує Васинчукам і іншим українським народним діячам, цього тяжкого, але славного, а плідного періоду двадцятих років. Антін Васинчук, у розцвіті його творчих сил, помер у Варшаві від зараження крові в 1935 році, а Павла Васинчука, разом із його сестрою Мариною, вбила в квітні 1945 року, в його батьківській хаті, польська боївка...

національного та релігійного життя. Усі засадничі справи буде рішати сам Скоропис-Йолтуховський, по узгодженні з генералом Гоффманом із Головної Команди Східного Фронту, т. зв. „Оберост“. Для спеціального опікування технічними потребами українських урядовців призначений гавітман Козак, а для помочі в організуванні шкільництва д-р Йоган Міллер. Німецька влада вже перевела на окупованих територіях перепис людности і докладне обслідування матеріально-економічних воєнних знищень. Матеріяли ці українська адміністрація дістане до свого розпорядження для розвертання своєї праці на реальних підставах.

Українське шкільництво, що його були започаткували тут „синьожупанники“ та „усусуси“, нині (в березні 1918 року) майже перестало існувати, по причині покликання учителів-синьожупанників у похід в Україну. Досі шкільна наука переводилася майже виключно в опущених селянських хатах, бо майже всі передвоєнні шкільні будинки спалені. У школах був великий брак підручників, бо закупити їх в достаточній кількості в Галичині не було можливим із-за браку грошей.

Українські урядовці дістануть спеціальні посвідки в українській та німецькій мовах для вільного і безплатного користання в службових справах всіма родами транспорту залізничного, автомобільного і кінного. Так само, до певного часу, урядовий персонал буде отримувати харчовий приділ із запасів інтендатури німецького війська.

Із великою уважністю слухав я Скорописа-Йолтуховського і всі його міркування та пліни видавалися мені вповні раціональними. Я з присмієм вдивлявся в його інтелігентне сухорляве обличчя і живі розумні очі за круглими окулярами у срібній оправі, та любувався його бездоганими європейськими товариськими манерами і його уважливістю до думки й особистості його співбесідника, хоча би такого жовтодзюба, яким був тоді я...

Із оповідань наших старших тромадян я вже знав, що Скоропис був одним із активніших членів першої, правдиво політичної, української організації — „РУП“ — Револуційної Української Партії. Я знав, що він, після здуплення російським урядом революції 1905 року, був змушений емігрувати до Західньої Європи і там більше десяти років провадив інтенсивну протимосковську працю... Конспіративні відомості про його провідну роллю в „Союзі Визволення України“ оповивали Скорописа в мой уяві героїчно-романтичним серпанком та ставили його в перші ряди титанів українського відродження.

Так першою, як і наступними, бесідами зі мною Скоропис просто зачарував мене і я почувався щасливим, що можу слухати його й працювати під його проводом. Це моє „зачарування“ не закрило, одначе, моїх очей на те, що коло ідей, в якому відбувається процес думання Скорописа, є дуже відмінне від мого і того українського революційного середовища, з якого я вийшов.

По-перше, Скоропис мав найглибший респект до німецької культури і вважав німців не здібними до якогось варварського насильства, підступу й зради. — Я до них вже й тоді великого „набожества“ не мав, але ще й не прихилився до твердження декого з українців, що „найкращий німець — мертвий“...

По-друге, Скоропис уважав німецьку армію найкращою в світі, що її ніхто не зможе перемогти, особливо, коли хлібна Україна дасть Німеччині потрібні для цього економічні ресурси... Я погоджувався, але зараз же додавав: „Нек Геркулес контра плорес...“ і „Хліб свя-

тий — треба його шанувати, треба вміти його взяти..."

По-третє, Скоропис вважав німецьку політику засадничо розумною і приязною до України. На думку Скорописа, основними перешкодами для корисного розвитку міжнародних відносин на Сході Європи є: по-перше, — впливи москвофільських кругів серед німецької правлячої верстви; по-друге, — безглузда польонофільська лінія політики австро-угорської династії; і по-третє, державно-політична недозрілість української інтелігенції та анархічно-деструктивні рухи українських зреволюціонізованих мас...

Я не мав відваги лізти в трясовину політичних комбінацій, вважаючи, як і всі тодішні українці, що „якось то буде"... Однак, я з ентузіазмом оповідав Скорописові про потужні процеси революційного „будування України з низу", про велику активність народних мас організованих у місцевих народних радах, виконавчих комітетах, Селянській Спільці... Про „самостійне" українське шкільництво нижче і середнє, про „Вільне Козацтво" та відновлення серед українського „мужичства" козачої лідарської традиції... — Скоропис, із зацікавленням, але і з виразною нехиттю, слухав мої оповідання і виразно давав знати, що всього цього буде замало для побудування і забезпечення української державности. Він, звиклий вже до впорядкованих державно-політичних і суспільних відносин у Європі, вважав, що й українська державність має будуватися за європейськими зразками з раціональних верхів, а не з ірраціональних низів...

Наша ідеологічна настанова лишилася цілком відмінною аж до кінця моєї співпраці зі Скорописом, себто до зайняття польськими військами Берестя на початку лютого 1919 року. Скоропис*) опинився в польському полоні й концентраційному таборі, а я висмикнувся і помандрував на Схід — до „Петлюрівців"...

По одержанні від гавптмана Козака всіх потрібних мені „авсвайсів" вирушив я в ціломісячну інспекційну подорож по Підляшшу та Полісся.

Перш за все скерувався я до Білої Підляської, де знаходився дотеперішній центр організаційної праці „Синьожупанників". „Україн-

*)Примітка автора. Доля судила нам ще раз зустрітись по дуже довгому часі, зимою 1943-1944 року, у Львові, в гостинній і приязній хаті Ганни і Левка Чикаленків. Скоропис приїхав тоді в службових справах із Кракова, де він працював у німецькій цензурі. Я приїхав із Підляської Володави, по наказу славної пам'яті А. М. Лівницького, для встановлення зв'язку поміж Урядом У. Н. Р. і лідером „Організованої Української Громадськості" В. А. Доленком, що його я знав особисто ще з 1917 року. Проф. Л. Чикаленкові й його швагерові О. Скорописові я оповідав про тодішнє українське життя на Холмщині та Підляшші. Оповідав я й про те, як німці систематично вже винищили жидів, а тепер взялися вже за винищування поляків і українців у таких найближчих до Володави концетраках, як Собібор, Осова і Савин... Моє оповідання про це Скоропис різко перервав, заявивши, що він не вірить ні слову з того, що я кажу. Він віддавна знає німців, яко культурний нарід не здібний до злочинів, що я їм приписую. Мої оповідання, — це брехня і злостива інсинуація на Німеччину і він, як німецький громадянин та урядовець, не може далше їх слухати... — Відний Скоропис був зовсім несвідомий того, що не я його ошукую, а уряд німецького Третього Райху... — У службі цьому Райхові загинула Скорописова „остання кров" — син-одинак... Його, разом із сотнями тисяч нещасливих німецьких вояків, — „холодний сніг засипав під Москвою"...

ська Громада", та всі її складові іституції, містилися в досить великому партеровому мурованому будинкові на Янівській вулиці.

Тут у шести великих кімнатах були розташовані: бібліотека і склад видань Громади, бюро редакції й друкарня тижневика „Рідне Слово", управа Шкільної Ради і склад шкільних підручників. По відході Синьожупаників на Україну в Білій залишено дуже нечисленний кадр людей для продовжування праці, аж до перейняття її громадськими і урядовими чинниками з України. Я застав там та зазнайомився з такими особами: представником „Союза Визволення України", Проф. Степаном Кордубою, галичанином, волинянином, Андрієм Савчуком¹⁾, учителем і автором прекрасного „Букваря" виданого Громадою. Киянином Миколою Соловійчуком (Терешком) редактором „Рідного Слова". Зі шкільними організаторами Віктором Усенком³⁾ і Миколою Лисенком⁴⁾. Завідували друкарнею: підляшанин — католик Куровський⁵⁾ і житомирянин — жид Блох⁶⁾.

Усі вищезгадані особи дуже привітно зустріли мене, яко представника Міністерства Народної Освіти України, і охоче подали мені всі потрібні інформації та матеріали. Вони вже добре запізналися і встановили повну співпрацю з тими вчителями, що їх з Берестя привіз Усенко. Вони вже всі заквартировані у спеціальному будинкові Перехідної Станиці Синьожупаників, вписані на нормальний жовтійський харчовий пайок і дістали з воєнних магазинів повну уніформу синьожупаників. Тепер вони інтенсивно переходять спеціальний практичний курс німецької мови. У вільний час вони дратують очі Більських жидівок, польок і калакуток, проходжаючися барвними групами по широким хідниках центральної площі. Козачому роду — нема переводу!... Ми домовилися, що аж до часу, коли в Бересті будуть відкриті вчительські курси українознавства, всі новоприбуваючі

1) А. Савчук був пізніше незамінним викладачем-вихователем на кількох чергах Курсів Українознавства для вчителів і урядовців у Бересті. По зайнятті Берестя поляками перебрався до рідного села на Волині, де zorganizував українську школу. Пізніше висвятився на священника і в тридцятих роках займав парохію у Нискиничях Володимирського повіту, зі славною історичною мурованою церквою, з надгробником воєводи Адама Киселя. У часі другої світової війни брав жваву участь у відновленні Української Автокефальної Православної Церкви на Волині. На еміграцію не вийшов.

2) М. Соловійчук керував виданням „Рідного Слова" спочатку в Білій, а потім у Бересті, аж до зайняття Берестя поляками та конфіскації друкарні і всього майна видавництва „Рідне Слово" генералом Лістовським. Йому вдалося втекти з Берестя до Луцька, де він став головним редактором фронтової газети „Холмська Думка". Після польського прориву українського фронту, в половині травня 1919 року, він попав у польський полон в Луцьку. Втікши з полону, в серпні 1919 року, прибився він до Кам'янця Подільського, літерально без сорочки і в лахмітті... Одержавши від мене, яко приятельський дарунок, моє „воєнне обмундировання" і чоботи, він зайняв посаду керівника культурно-освітнього відділу при одній з частин Армії УНР. Що сталося з ним по листопадовій катастрофі 1919 року і по Любарі, — не знаю...

3) В. Усенко, як народжений в місті Симферополі в Криму, не був узнаний німецькою владою за „правдивого українця", тому й не був покликаний разом із синьожупаниками до вимаршу на Україну, а був залишений на працю при „Рідному Слові". В лютому 1919 року цей високий, бравий козарлюга, з довгими вусами, сам один кулеметним вогнем затримав на кілька годин польський

вчителі будуть приміщувані в Білій і підлягатимуть тут процесові „синезупанізації”. На це погодився й Скоропис і ці „синезупанізовані” вчителі з Білої стали пізніше для маси вчителів прибулих до Берестя з України міцним ідейним хребтом...

З огляду на майбутнє велике запотребування українських шкільних підручників, постановлено відрядити до Львова А. Савчука на розвідку книжного ринку і для попередніх замовлень шкільних підручників, особливо Букваря з ілюстраціями О. Кульчицької та читанок для різних клас А. Крушельницького. Одночасно доручено йому придивитися, що можна буде придбати для Центральної Бібліотеки Комісаріату Освіти. Треба книгарням зазначити, що реалізування замовлень мусить бути dokonane не пізніше липня біжучого року, коли вже будуть на це асигновані гроші в Києві.

По залагодженні всіх справ у Білій, вирушив я в терен, користаючи з фурманок, приділаних мені німецькими „вахами”. Ночував я і харчувався, де і чим Бог послав... Очі мої бачили повсюди повну воєнну руїну. Спалені села. Зарослі бур'яном і молодію вільшиною та березняком поля. У нечисленних хатах чув я гіркі нарікання збідованих, зтероризованих воєнним окупаційним режимом напівголодних, здичавілих, людей. Вони чули вже про великі революційні події на Сході, але зовсім не в стані були в них розібратися. Від синезупанників чули вони і про Україну... Але та Україна вважається їм якоюсь напівказовою, нереальною. Калакути всюди виразно вороже поставилися до зорганізованих синезупанниками українських шкіл... Їх на цілому Підляшші вдалося зорганізувати лише 28, з дітьми переселених на Підляшшя пинчуків...

До краю змучений і душевно пригноблений об'їздом Підляшшя і Полісся я вернувся до Берестя і 30-го квітня виїхав до Києва. Наступним потягом виїхав до Києва і Скоропис для доповіді українському урядові.

Д-р Т. Олесюк

наступ по головній дорозі з Берестейської кріпости до міста. Лише вистрілявши всі набой, Усенко виїшов із-за звалищ придорожного дому на зустріч полякам... Генерал Лістовський, вражений такою козакою одчайдушністю, гонорово звільнив Усенка з полону. Цей, походивши серед поляків у Бересті в своїй синезупанній уніформі, за дозволом поляків, подався незабаром на Україну.

4) М. Лисенко, разом із кількома вчителями, висмикнувся від поляків із Берестейської кріпости і був у Луцьку в складі редакції „Холмської Думки”. В ніч, коли польські війська вже оточували Луцьк, він, разом зі мною та письменником Яковом Савченком своєчасно виїшов із Луцька до Дубна. З Дубна його забрав із собою його приятель Отаман Осецький.

5) Куровський здобув собі друкарський фах у німецькому полоні в друкарнях українських таборів. Після праці в друкарні „Рідного Слова” в Білій, а потім у Бересті, — подався на Україну і там працював в друкарнях Армії УНР. Зимом 1943-1944 року я бачив його в Холмі в друкарні, що її організував при своєму Епархіяльному Управлінні Владика Іларіон Огієнко.

6) Блох був заарештований і мучений жандармами генерала Лістовського, коли вони переводили конфіскацію друкарні „Рідного Слова”. Чи вдалося Блохові вирватися від поляків і вернутися до Житомира, — не знаю. Сам генерал Лістовський пізніше, в 1920 році, здобув собі сумну славу, панічно втікаючи з-під Києва від большевиків і палачи по дорозі українські польські села... За це Писудський усунув його від командування військом і приділив до Польського Червоного Хреста. У 1921 році я з ним зустрічався у Варшаві в справах допомоги українським студентам.

ГРОМАДСЬКИЙ РУХ В ОБОРОНІ РІДНОЇ МОВИ

МОВНА ДИСКУСІЯ*

Майже рік провадиться мовна дискусія на Україні. Сьогодні можна робити підсумки, коли „Радянська Україна” (31. 8. 1963), помістивши статтю І. Білодіда, заявила, що „закінчує обговорення питань культури мови”. Дискусія розпочалась ще минулого року, але на початку цього року вона сильно пожвавилась у зв'язку з науковою конференцією в Києві, присвяченою „питанням культури української мови”.

Після факту відродження українського мовознавства, що сталося за останні 5-6 років, велика мовна дискусія — друге дуже відрядне явище на фронті боротьби за українську мову.

Тільки з певним застереженням можна вжити окреслення „дискусія”, бо дискусії у властивому значенні цього слова не було. Коли „Радянська Україна” помістила статтю О. Ільченка, потім І. Білодіда, який виступив проти нього, але Ільченкові вже не дала слова, то це не дискусія. Переді мною велика купа київських газет (передусім „Літературна Україна” і „Радянська Україна”), в яких є статті або листи в справі мови. Це не організований обмін думок, не координована дія, а радше спонтанні виступи, яких автори — більше або менше вдало — порушують різні проблеми культури української мови. Різні проблеми, — але не засадничі. Рамки цієї дискусії дуже-дуже вузькі, рамки визначені партійними комісарами для нагляду над розвитком української мови. Засадничих питань про загальне становище української мови — не порушив ніхто, навіть найвідважніший з учасників дискусії О. Ільченко. Деяко з цих питань виринуло, і то в дуже обережній формі, поза межами СРСР — у Варшаві на сторінках „Нашої культури”, яка з прихованим занепокоєнням реагує інколи на русифікацію на Україні; реагує, поскільки їй на це дозволяє цензор, приділений з Києва, та директиви Гомулки, який заборонив пресі в Польщі займатися актуальними культурно-політичними процесами на Україні.

Не зважаючи на це, дискусія дуже цікава і багатомовна. Вона свідчить, що на Україні сьогодні є широкий громадський рух в обороні української мови. Цей рух не має змоги організованим способом боронити загрожені позиції, не має ні законних, ні матеріальних засобів, не має навіть пресового органу, бо довоготінні вимоги культуротворчих кіл України створити журнал для популяризації проблем культури мови — досі не реалізовані. Зате цей рух має дуже багато ідейних вартостей: кожний виступ це голос великого патріотизму, вираз глибокої любові до рідної мови, свідцтво тривожного занепокоєння за долю української мови, за її становище, культуру і повагу у власній країні. В самих рядках цих листів сказано багато, але між рядками ще більше.

Загальне спрямування цих виступів — проти мовного нігілізму. („Нігілізм у питаннях мови”, — перший вжив цієї фрази український письменник єврейського походження Натан Рибак на 4-му пленумі

*) В цитатах із радянських газет і журналів залишаємо правопис оригіналів. — Ред.

Правління СПУ, в січні 1957.) Нігілізм супроти рідної мови це найганебніший продукт комуністичного виховання; воно дає „нову радянську людину“, якій „наплевать“, котрою мовою говорити. Сьогодні цей тип є головним інструментом русифікації України. Коли Ільченко прилюдно показав на нього пальцем, дістав по голові. Во цей тип — нове видання „самоотверженого малороса“, — є під опікою „власть імущих“. Сьогодні не вільно виступати проти панівного становища російської мови на Україні; не вільно вимагати державних прав для української мови; не вільно побиватись хочби за якусь скромну опіку для української мови з боку партії чи державних органів, бо це був би вираз нелюдяності ставити під сумнів цю опіку; не вільно домогатись українізації, бо це був би прояв буржуазного націоналізму.

В такому становищі оборонці української мови мають дуже важке завдання, мають дуже вузькі межі, в яких можуть діяти. Вони можуть пропагувати любов до рідної мови, але не забути додати, що російська мова „друга рідна“ мова, що вона має благодійний вплив на розвиток української мови. Можуть доводити й переконувати, що українська мова — мова високо розвинена, культурна, багата, дозріла, тому нею можна виразити всі культурні вартості і заспокоїти всі потреби культурної людини. Можуть всіляко обороняти тезу про рівноправність і рівноцінність усіх мов у комуністичному суспільстві та, посилаючись на Леніна, запевняти, що навіть після перемоги комунізму „у всесвітньому“ масштабі національні мови таки будуть існувати. Оборонці мови бажають витворити певну громадську атмосферу поваги та гідності української мови і пошани до неї. Бо тридцятирічна пропаганда першості і вишчості російської мови створила сприягливий ґрунт для постанови комплексу нижчості в багатьох українців; і вони з українською мовою „незручно почуваються“ супроти тих, що говорять мовою вождів революції, панівною мовою нової імперії. Сприяє таким комплексам і той факт, що російська мова за підтримкою офіційних кіл КІПС опанувала державне і господарське життя України такою мірою, що багатьом українцям українська мова видається непотрібною. Останній перепис населення виявляє понад два мільйони таких людей на Україні, які свою національність подали як українську, а рідна мова в них російська; в самому Києві їх 186 тисяч.

Радянська дійсність характерна наявністю протиріч, часто незрозумілих для людини Заходу, навіть для емігранта. Русифікація України це факт, але з другого боку маємо ось такий факт: група студентів Білоруського Державного Університету в Мінську написала лист до білоруського журналу, в якому, між іншим, читаємо: „...І ще про одно, що нас особливо хвилює. У вузах України ми з присмінстю бачили, що викладання предметів проводиться українською мовою, і не лише на факультетах гуманістичних. Таке ж становище і в республіках Прибалтики. На жаль, ми не можемо похвалитись чимось подібним“ („Маладосць“, 1963, 4). Цей лист нагадав мені: кілька років тому з київського уряду вийшла до вузів України директива, а може тільки рекомендація — перейти на викладання українською мовою. Але, кажуть, не всі українські викладачі скористалися з цього; дехто побоювся підступу.

КИЇВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

Переходжу до найважливішої події на фронті боротьби за українську мову: це київська конференція, присвячена питанням культури

мови. Вона — тільки одна ланка в ланцюгу фактів, які разом дають те, що я вже давніше назвав відродженням українського мовознавства. (Про це я говорив ширше в Спілці журналістів у Мюнхені і на засіданні однієї комісії УВАН у Нью-Йорку). Не зважаючи на те, що дехто на еміграції ставить під сумнів наукову вартість цього мовознавства, воно має величезне національне значення. Тут український народ, в особі своєї інтелектуальної еліти, продемонстрував — у найкращій формі — спротив русифікаційному натискові з'єднаних сил апарату КІРС і великодержавницьких шовіністів.

На наших очах формуються нові кадри мовознавців, що видно не тільки з появи соток мовознавчих праць, а й з масового характеру мовознавчих з'їздів. Ось кілька прикладів: на Харківській конференції (грудень 1959), присвяченій питанням історії української мови, було 30 доповідей; на київській нараді (кінець 1959) з питань ономастики — 37 доповідей; в Чернівцях відбулась конференція на тему діалектичних словників, там заслухали 16 доповідей; у грудні 1960 Харківський університет провів конференцію, присвячену Потебні, — було 60 доповідей; на другій чернівецькій нараді (січень 1961) з питань прикладної лінгвістики прочитано майже 80 доповідей; на київській конференції (11-15 лютого 1963) було понад 30 доповідей.

Республіканська конференція присвячена питанням культури української мови — перша така нарада на Україні — була організована філологічним факультетом Київського університету спільно з Інститутом мовознавства Академії Наук. На ній зібрались „мовознавці провідних наукових центрів республіки, учителі середніх шкіл, письменники республіканських і обласних газет, республіканського радіо, телебачення, кіно, видавництва, представники широкої громадськості, гості з братніх республік”. Зі скупих інформацій київських газет я намагався виловити проблеми, які виринули на конференції. Допоміг щойно репортаж у варшавській „Нашій культурі”. Дивна річ — найважливіший події в культурному житті народу, події, яка має особливе національне значення, київська преса присвятила так мало уваги: про неї помістили кілька статей, які походять з кіл мовознавців. З них відомо, що конференція схвалила ряд резолюцій, але що це за резолюції, можна довідатись тільки з Варшави. Київські газети не оголосили резолюцій ані не дали від себе одної редакційної замітки.

Культура мови — поняття дуже широке й такий широкий зміст надала йому київська конференція: від географічних назв і правильної вимови прізвищ до українізації державного апарату.

„Що дня треба боротись за досконалість і правильність мови преси, кіно, радіо, телебачення”; велика відповідальність лінгвістів за культуру мови всіх видань, особливо періодичних (І. Білодід). Про піднесення культури усного мовлення говорив М. Жовтоброх: відбувається процес подолання місцевих діалектичних особливостей в усному і літературному мовленні, зокрема серед населення західних областей республіки, „в мовній практиці якого було багато сторонніх напашарувань”.

Чергові завдання в ділянці ортоєпії (правильної вимови): „справа ця на українському ґрунті не привернула до себе такої уваги як, скажімо, в РСФСР” (М. Наконечний). „Аналіз мови кіно, театрів, радіо свідчить про зниження вимог до мовної культури”. М. Караська розглянула недоліки мови пересилає українського радіо. С. Самій-

ленко говорив про мову вчителя. „На жаль, мова деяких вчителів з різноманітною сумішшю, засмічена зайвими словами”. На вчителя спадає завдання виховати любов до рідного слова в учнів. Це один з найважливіших напрямків боротьби за культуру мови. Навіть у дошкільних дитячих закладах треба прищеплювати дітям відчуття краси рідної мови. І. Приймак звернув увагу на мову студуючої молоді Херсонщини; вона з неправильним наголошуванням, з морфологічною будовою, властивою не українській, а російській мові. І. Чередниченко говорив про газетну мову, в якій чимало дивних „словотворів”, кострубятих слів і зайвих русицизмів. Раніше користування таким суржилом „вважалося мало не доблестю”. Нині все фальшиве „відійшло в минуле”. П. Дудник вказує, що в радіо і в масовій пресі „зустрічаємо бідність синоніміки, штамповані повтори”. П. Колтілов говорить про недоліки в поетичних перекладах. П. Тимошенко бачить необхідність — виробити певні принципи мовного і правописного редагування нових видань класичної спадщини. М. Рильський виступив з доповіддю про словники, показавши позитивні і негативні риси сучасних словників. Ю. Редько обговорив проблему правильного писання і наголошування українських прізвищ.

Питання загального стану української мови викликували „особливо велике зацікавлення” („Наша культура”, березень 1963). Цей важливий і дуже відрадний факт цілком промовчала київська преса.

Учасники конференції ставили питання про необхідність популяризувати українську мову в усіх сферах державного і громадського життя. Як свідчить київський дописувач до „Нової культури”, „були визнані факти..., що ще досі не виправлено обмеження в застосуванні української мови, яке за часів культу особи ввели різні прихильники мовного нігілізму. Вони обмежували тоді і не допускали українську мову в сферу технічних наук, позбавляючи її наукового характеру... Під час культу особи, в 30-40 роках ці антиленінці закрили школи з українською мовою навчання, що існували в різних республіках Союзу... На конференції засуджено абсурдну теорію про двомовність нації. Усі погодились на тому, що в кожного народу є тільки одна рідна мова, в українського народу — українська”.

Не оголошені в київській пресі резолюції київської конференції вимагають від партії та уряду:

запровадити українську мову в усіх технічних та ремісничих школах;

в усіх установах і підприємствах, на залізницях та інших видах транспорту, в торгівлі — всі справи провадити українською мовою; Академія Наук, інститути та видавництва повинні видавати наукові твори „здебільша українською мовою”;

кіностудії України мають творити художні та наукові фільми тільки українською мовою;

в інших республіках, де живе українське населення, відкрити школи з українською мовою навчання (як це здійснено на Україні для російського та інших народів).

Конференція рекомендувала „залучити широкі кола громадськості до виконання важливих завдань культури мови”.

Київський кореспондент пише в „Нашій культурі”: „Особливо радує той факт, що українською мовою, її культурою, цікавиться молодь — спеціалісти різних галузей науки. То ж вони так активно обстоювали справу розвитку і поширення рідної мови”.

Конференція викликала надзвичайне зацікавлення „громадськості столиці”. „Літературна Україна” повідомляла, що „Актовий зал університету не міг помістити всіх, хто бажав узяти участь у її роботі”. А дописувач до „Нашої культури” звернув увагу на прикрий недолік: зла організація нарад і позбавлення можливостей висловитись для всіх бажаючих. Він пропонував, щоб стенограму всіх виступів опублікувати для всенародного обговорення. Але досі цього не сталося. Що більше — із заяви „Радянської України” виходить, що партійні керівники припинили навіть ту дуже лагідну дискусію, яку на сторінках офіціозу уряду і партії розпочав М. Рильський.

„Настав час засудити байдужість до рідного слова”

З уваги на розмір журналу я не можу дати повного зведення про мовну дискусію. Мушу обмежитись до найважливішого з „Літературної України”, „Радянської культури”, „Радянської освіти” та з „Радянської України”.

Учитель А. Шака виступає проти такого наближування українського правопису до російського, який не враховував би своєрідності української мови. Серед побажань щодо зміни сьогодишнього правопису є й такі голоси. Але їх здійснення привело б до збіднення української мови (РО ч. 6).

У цій самій газеті свинар колгоспу з Харківщини А. Корсун заявив: „Настав час поговорити про ставлення до рідної мови багатьох українців і найсуворіше засудити їх за байдужість до рідного слова”.

Учитель В. Андрущенко критикує навчальні плани, які недоцінюють виховне значення мови. А це основна причина низької культури мови учнів (РО ч. 3).

Народний артист В. Василько пише в статті „Що мене хвилює”: „Кожний український театр повинен бути пропагандистом справжньої української літературної мови, виховуючи любов і пошану до неї... В наших театрах стало звичайним явищем: актор на репетиції текст ролі промовляє українською мовою і зараз же власні думки висловлює російською мовою. На загальних зборах театрів більшість акторів не можуть висловити якусь серйозну думку українською мовою, бо їм бракує слів” (РК ч. 8).

Борис Тен виступає проти русифікованих назв місцевостей, наприклад Ровно замість Рівне, проти перейменування стародавніх народних назв на нові штучні, наприклад, Дермань перезвали на „Устенське”, Скоморохи на „Озерне”. Час покласти край кабінетно-бюрократичній „самодіяльності” в спотворюванні географічних назв (ЛЮ ч. 10).

Літератор Борис Буряк, посилаючись на О. Фадєєва, доводить, що основою національного характеру літератури є перш за все мова, „той неповторний національний склад характеру, психологічної, емоціональної особливості народу, які і створюють неповторний аромат кожного національного мистецтва”. Але мало тільки знати мову народу, мало знати життя народу: „Треба любити і шалувати його культуру, мову, традицію” (ЛЮ ч. 13).

Письменник В. Антоненко-Давидович домагається словників і мовних посібників, без чого нема культури мови. „Ми вже сьогодні можемо з прискіпкою констатувати неабиякі зрушення в нашому мовознавстві. Вже з’являються на книжковому ринку видання, які можна

використати в боротьбі за культуру мови". Але цього ще замало (ЛУ ч. 34).

„Мова — дзеркало культури” цю тезу обґрунтовує мовознавець І. Білодід. „Мовнолексична малограмотність завжди є ознакою низької культури”. Автор закликає „видатних майстрів художнього слова”, щоб написали книжки чи статті про красу і багатство української мови (ЛУ ч. 36).

Літературний критик М. Крутинський побивається за мовну культуру перекладів з інших літератур. Переклади треба доручати людям до того кваліфікованим (ЛУ ч. 38).

Дійсний член Географічного товариства П. Ловецький у статті „Ой, горе тим птахам...” виступає проти тих, які „з наполегливістю, вартою кращого застосування”, намагаються впровадити до нашої мови чужі назви птахів, замість наших народних назв (ЛУ ч. 43).

Старший викладач Київського інституту іноземних мов І. Корунець пише про словниковий „голод” на Україні, який негативно впливає на вивчення української мови. „Треба брати приклад з російських товаришів, які словникову роботу поставили на широку ногу” (ЛУ ч. 46).

Вчителі М. Зінчук, Л. Воловець, В. Когут наводять разючі приклади мовної неграмотності в шкільних підручниках та ілюструють шкоду, що її такі книжки чинять у школі. В одному підручнику вони нарахували 150 „таких слів, яких ніколи не було (й не буде) в українській мові” (ЛУ ч. 48).

Письменник Юрій Шкрумеляк не погоджується з тими „ревни-телями української мови”, які, вичищуючи мову від русизмів, викидають так звані діалектні слова, хоч вони вже ввійшли в українську літературну мову (ЛУ ч. 53).

Учитель Б. Степанишин каже, що це „одностайне бажання словесників”, усунути діючі нині підручники з української літератури, бо „вони не розвивають, а скоріше засушують живе слово”. Не зважаючи на численні протести вчителів, такі підручники далі перевидають (ЛУ ч. 59).

Старпий науковий працівник Інституту мовознавства Академії Наук С. Головащук захищає Інститут від закидів, що він не справляється з завданням щодо словників. Словники — це не тільки справа мовознавців і письменників, але теж широкої громадськості взагалі. При цій нагоді він згадує, що в „період культу особи” багато українських слів „оголошено поза законом”; тепер їх знов привертають до прав у нових словниках (ЛУ ч. 57).

Мовознавець Алла Коваль турбується за правильне вживання найчастіших слів зі щоденної мови: „Йдеться не про ті слова, що беруться з словника вряди-годи, наче святковий одяг, а про ті, що служать нам вірою і правдою щодня, щогодини, про слова-трудівники, бо вміння користуватись насамперед цими словами і визначає рівень мовної культури” (ЛУ ч. 64).

Максим Рильський має багато прикрих слів на адресу радянської преси та її мови. „...коли вже зайшло про літературу і пресу, то не можна тут обійтись без гіркого зітхання. Прочитавши кілька номерів першої-ліпшої газети, доконче зустрінеш не тільки усталені вже, узвичаєні, на жаль, а проте помилкові, чужі характерові української мови звороти, а й пересвідчишся — і це ще гірше лихо — в бідності лексичного запасу, в жахливій убогості синтаксичних конструкцій”.

Рильський теж обороняє Інститут мовознавства перед обвинуваченнями, що він занадто повільно підготовляє найнеобхідніші словники. Треба пам'ятати, що „друга світова війна завдала тяжкого удару українській нації, отже й мовознавству”. — Обережний поет-академік не уточнює справ, бо не „друга війна”, а ще до війни Сталін знищив українські мовознавчі кадри (РУ ч. 78-9).

Група мовознавців (А. Коваль, В. Коптілов, В. Русанівський, З. Фрашко) інформує про той широкий план праці, який частково підготовляється, а частково вже здійснюється: ряд нових словників, академічний п'яти-томник про українську мову, низка підручників, науково-популярна серія про мову. „Вихід у світ цих конче потрібних видань буде конкретною відповіддю мовознавців на запити широких мас трудящих щодо культури мови”. У боротьбі за цю культуру „беруть участь широкий кола громадськості, зокрема представники культурно-освітнього фронту” (РУ ч. 138).

Злиття мов це „молоко з одеколоном”

У дискусії про мову несподівано залунав голос, який перевищив усіх наших інших учасників дискусії силою вираженого ним чуття, широкою порушеним проблем, публіцистичним розмахом та громадською відвагою. Це стаття О. Ільченка, яка під назвою „Всяк суціль в ній язык” появилася в трьох числах „Радянської України” (17, 18, 19 травня). Це не стаття, а палкий маніфест в обороні української мови. Зробив би кривду авторові той, хто хотів би розглядати її з позицій емігранта, тобто людини, яка має свободу і може писати, що хоче. Її треба оцінювати, маючи на увазі сьогоденну ситуацію на Україні, зокрема тиск русифікаторського режиму.

Олександр Євсєвич Ільченко (54) — письменник і кінорежисер. Син залізничника з передмість Харкова, з 14-го року став працювати в видавництвах і редакціях, спершу як коректор, потім редактор; друкується від 1929 р. Відома його „Петербурзька осінь” (1939), повість про Шевченка. 1958-го року вийшов його „Химерний роман” (дві перші книги) під назвою „Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодича” (65.000 тиражу). Ця книга, написана гарною багатющою мовою, позитивно вирізнялась — не тільки мовою — на тлі соцреалістичної сірзми, тому заслужено здобула йому широку популярність. Тож, коли Ільченко виступив у дискусії про мову, він мав що сказати; і мав до цього титул, дарма, що академік І. Білодід йому це заперечує.

Хто не знає, не плекає, не береже мови своєї матері, той і лапаного шеляга не варт, — так розпочав Ільченко. Чи годиться потурати хворобливій схильності до всіляких жаргонів, до реп'яків блатної тарабарщини деяких поетичних п'жонів, котрі так легко захарашують словесним мотлохом чисті й прозорі джерела мови рідних своїх матерів? „Моя мати, не вельми письменна українка... відкрила для мене безмежне поле мови української”. — Минулого року Ільченко був у Львові, в університеті зустрівся зі студентами. І коли мова зайшла про любов до рідної мови, про боротьбу за її чистоту і культуру, „в читальній Шевченківській аудиторії зненацька грянув такий одностайний грім оплесків, що серце мені тьохнуло...”

Ільченко розправляється з теоріями і практикою студента філології Василя, який не вміє говорити жодною людською мовою, розмовляє, властиво белькоче, якоюсь тарабарською говіркою, і тієї

тарабарщини хоче навчити українських школярів, гадаючи, що це мова майбутньої доби комунізму. Діти в піонерському таборі, інтуїтивно відчуваючи суть проблеми, з вожатого Василя зробили „Васисуалія”. На щастя для дітей Васисуалій не став їхнім учителем, але скоїлось ще гірше — Васисуалій став учителем учителів. І з нього зробився Васисуалій Забороненко. Тепер, у стінах інститутів та відомств, дослухаючись до його авторитетних „замічень у пользе прилежання и вреде шевеления”, ніхто не регоче, як колись реготали юнаки в таборі піонерів. І сталося ще гірше, — найстрашніше: люди, що під владою Васисуалія Забороненка, слухаючи кожен божий день „мову” свого зверхника, „казенного торохтія газетних передовиць та підручників” 1949 року, „давненько вже гадають, немовби оце — саме вона, всевладна мова нашої сучасності”.

Але зближення мов, про що говорить нова програма партії, це не змішання. Бо „життя вже відкинуло антинаукове твердження Сталіна про „злиття мов” за соціалізму, навіщо ж нам і досі так по-вавілонському змішувати вино з елєсм, молоко з одєколовом?”

Ще досі багато серед нас „приглухуватих”, які не розуміють, що між мовами білоруською, російською та українською є виразна грань. Ще досі є такі, що по-українському чи білоруському розмовляють лише на лекціях, під час вистав, на офіційних засіданнях, а в час перерви, вдома й на вулиці розмовляють зіпсованою російською. Ще досі видавництва постачають школі підручники, „які прицеплюють дітям і педагогам недорікуватість і канцелярські смаки”.

Про тих цензорів, що розпаножились у видавництвах та редакціях і втискають українську мову у прокрустове ложе, Ільченко так висловлюється:

„Грабуючи словник і спрощуючи форми, похмурі примітивізатори ще й досі часом намагаються вилучити з літературного вжитку разом з давнім мотлохом і цілком сучасні, потрібні українські слова й зврати. Силкуються там щось заборонити, тут щось умертвити — інколи тому тільки, що надто вже схоже те „щось” на російське, а інакшим разом навпаки, тільки тому, що на російську якась форма не схожа. А то комусь притьом та здається щось занадто новим, а щось занадто застарілим. А то ще комусь примариться в тому чи в тому словечку найпрозоріша тінь національної обмеженості, архаїчності, — так воно чи не так, а однаково, не зважаючи на контекст: геть і геть!..”

Розповівши, як такі цензори завзялись проти слова „відсоток” (бо має бути „процент”), він пише:

„Подібних прикладів — сотні й сотні. З міною добropорядності, в державній будім турботі про всенародне благо, на протязі десятиліть в українських газетах ми спостерігасмо активні спроби (начебто для зближення з мовою російською) викоренити в літературній практиці давно й міцно утверджені в народі, живучі українські слова... Ми певні, що свавільне викорчовування (заходами присяжних слово-блостителів зразка 1948) багатьох слов'янських коренів тому, що подібних утворень у російській мові нема, не менше шкідливе, ніж давні жалюгідні спроби українських націоналістів.... Доки ж нам терпіти лихий нахил тих убогих душ, котрі, бува, ще й нині силкують спонукати письменника, перекладача, вченого, журналіста, вчителя, весь український народ до зловмисного збіднення сучасної, щедрої на барви, багатої на паралельні форми, голосної та барвистої української мови? Але ж нехай їм заціплять! Отим убогим!... деякі сердиті

**Вельмишановному Панові Президентові Української Народньої
Республіки в екзилі**

д-рові СТЕПАНОВІ ВИТВИЦЬКОМУ

**з приводу смерті Його Дружини, Вельмидостойної Пані Меланії,
висловлюють щире співчуття В-во КЛЮЧІ і редакція
ЛІСТІВ до ПРИЯТЕЛІВ**

унтери подеколи й подекуди ще чаклюють і нині над рукописами моїх товаришів, бо сваволі (таких редакторів)... я часом бачу в багатьох книжках українських і російських, які виходять на Вкраїні — ні по-російському, ні по-українському”.

Ільченко закликає — „всюди” творити „товариства захисту рідного слова”, і на закінчення висловлює надію: „Я вірю: всім працівникам міліції, транспорту, зв’язку, торгівлі, охорони здоров’я радянського та партійного апарату, всій молоді — доведеться оволодіти, нарешті, не жаргонною, не канцелярською, не примітивно-газетною, не сумішню російської з українською чи вірменської з російською, не суржигом, а чистим і широким словом свого народу”.

Виступ Ільченка це була серйозна спроба радянського громадянина поєднати любов українського патріота до своєї рідної мови — з лояльністю супроти партії. У цій лояльності він пішов так далеко, що весь свій виступ витримав у рамках абсурдної тези про „дві рідні мови”. Але й це його виступу не врятувало. 31 серпня „Радянська Україна” засудила статтю Ільченка і помістила проти нього статтю академіка, недавнього міністра освіти, І. Білодіда.

Прикре це переживання, коли після статті Ільченка читати Білодіда. Не можна визволитись від враження, що Білодід виконує соціальне замовлення „разделать” Ільченка. „Стаття О. Ільченка... лише заплує питання, пов’язані з нею” (мовною культурою). Ільченко, мовляв, багато чого не розуміє, передусім не розуміє „особливо великого прогресивного значення російської мови в розвитку й збагаченні української літературної мови”. Він не розуміє теж і того, що в „соціалістичній країні немає мов державних і недержавних”; бо їм забезпечена „повна рівноправність” (тут академік змушений скласти заяву, що є суцільною несправедливістю). Як кожну брехню комуністична пропаганда маскує високопарними фразами, так і в цьому випадку: стаття Білодіда називається „До вислову мовної культури”. Опублікувавши її, газета „Радянська Україна”, орган ЦК КПУ, довела, що в ставленні хрущовського керівництва партії до української мови нічого на краще не змінилося порівняно зі сталінськими часами. Якщо українці вдома мають якісь успіхи в ділянці оборони мови — а вони мають значні успіхи, — то мають те, що собі виборили в упертій і витривалій боротьбі. Доземний поклін вдячності всім тим, що беруть активну участь у цих змаганнях за права нашої мови.

Михайло Добрянський

Просимо справити помилку. У статті М. Добрянського ч. 7-8, стор. 43, перші три рядки треба читати так: „Із 32 мільйонів українців два мільйони вважають російську мову своєю рідною, що становить 6%. Тимчасом тільки 1.8% росіян подали українську мову як свою рідну...”

До справи філадельфійської катедри: листи до редакції.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

Сьогодні — можна сміливо сказати, — вже ніхто в нас не обороняє нещасливого проєкту на будову катедри у Філадельфії. Виявом цього солідарного погляду є чимраз численніші листи, які напливають з боку компетентних осіб, а які заохочують посилювати протестну акцію.

Ось фрагмент листа, якого автором є інженер із Філадельфії: „Ми — (тоб-то автор зі своїми колегами) вирішили діяти, зробити все, що в наших силах, щоби не допустити до реалізації цього проєкту, що є повним знехтуванням українського духа та славних традицій нашого сакрального будівництва і є ще одною спробою заперечення та повної нівеляції нашої старої, високої культури. Роблять, чинять це зло люди — і проєктодавці й реалізатори, — що на сторожі тієї культури повинні би стояти. І робиться це в той час, коли соборові отці в Римі задумують відновити й оживити християнського духа придбанням широких мас вірних у ряди світського апостолату для поглиблення віри і добра Вселенської Церкви.

„Виринає сумна можливість, що цей монструальний проєкт і його затвердження є плодом незнання і неграмотності та впертості діяти далі понад головами пастви вірних, не питаючи про їхню думку, зовсім ігноруючи їхні бажання.

„Саме ці недомагання й рани на живому тілі нашої пастви й Церкви в ЗДА порушено в листі-зверненні до всіх наших владик і першорядних кир. Йосифа в Римі на другій сесії Собору з синівським проханням узяти під розгляд та увагу наші прохання та вивести спільну ухвалу, плян, генеральну лінію. Це звернення підписали найчільніші громадяни-українці, міста Філадельфії. Саме під час збирання підписів під цим листом до владик на Соборі, появилася Ваша цінна стаття в „Листах до Приятелів“. Ми читали її з одушевленням та раділи, що Ваша дуже сумлінно опрацьована стаття фахівця і знавця українського мистецтва в основному цілковито згоджувалася з нашим підходом і оцінкою проєкту”.

Також інша особа писала в цій самій справі до мене, теж із Філадельфії: „На посвяченню площі під будову катедри, я не була. Бо й чого я мала би прикладати свою руку в якийнебудь спосіб до того, що вважаю великою компромітацією нашої Церкви на тутешньому терені й українського народу. Загалом, як обсервувати все те, що тепер тут діється, то страх і біль огортає, до чого докочуємося”.

В останньому часі притихла оборонна акція самого проєкту, за винятком статті, поміщеної у філадельфійському „Шляху“, який здобувся тільки на одну заяву, що „суть будови катедри містяться не у формі, а в змісті“. Самозрозуміло, що такий дуже невишуканий і примітивний погляд в обороні проєкту, навіть не надається до дискусії.

Натомість у двох числах філадельфійської „Америки“ із дня 10. VII. і 18. IX. ц. р. надруковано дві статті про будову української католицької катедри в Аргентині. Вони настільки характеристичні своїм змістом і настільки заперечують офіційний курс митрополичої канцелярії у Філадельфії, що вповні заслуговують на частковий передрук у нашій статті.

„В столиці Аргентини будується українська католицька катедра

ім. Різдва Христового, якої бетонна будівля є майже на викінченні. Будову започатковано в 1961 р. за почином о. Йосифа Галабарди ЧСВВ, на підставі плянів, опрацьованих інж. Гриненком із Риму, а її будова ведеться під проводом інж. архітекта Юрія Шульмінського. Головним промотором будови та адміністратором є о. Й. Галабарда ЧСВВ, праця якого заслуговує на загальне признание не тільки за солідне ведення адміністрації будови, а головню за його відданість цій справі та за відвагу, що в час загальної економічної кризи піднявся такого важного діла, побороючи всі пов'язані з цим труднощі та фінансові недостаті. Катедрa буде мати вигляд давніх українських храмів із доби козацького барокка у виді хреста та з п'ятьма банями, які саме тепер вики́нчуються”.

Та ще цікавішою є друга стаття на ту саму тему, поміщена в „Америці”, це передрук із польського тижневика п. з. „Кур'єр Польскі”. Автором статті є поляк, архітект Станіслав М. Гонсовський, а стаття має гарну назву: „У стіп унія́тської кате́дри”. „Становище католиків східного обряду — пише автор, — було в Аргентині доволі трудне й турботне. І багато чинників вплинуло на рішення Ватикану, щоб створити уряд Апостольського Візитатора східного обряду на терені Аргентини. З того часу, коли запала постанова Ватикану, українці з подиву гідною енергією кинулися будувати свій храм Різдва Христового, проєкт якого виконав архітект Віктор Гриненко. Протягом ледве 20 місяців виросла над дільницею Фльореста величезна будівля. Її мідяна центральна баня, подібна формою до грушки, чітко підноситься вгору на тлі аргентинського неба. Будівля, яка може помістити 2,500 вірних, уже майже скінчина і коштувала досі 9.000.000 пезів.*) Невелика площа перед храмом надає катедрі монументальний характер, а велика парцеля за садибою, може бути використана для шкільних будинків. Українські емігранти, яким зачинено повернення на батьківщину, хотіли би у стилі своїх будівель бачити частину своєї батьківщини. Щодо українців — це прагнення тим сильніше, що москалі намагаються затерти всі сліди національної окремішності. Царські війська, де могли, нищили українські католицькі церкви, большевики продовжують діло своїх попередників. Якщо взяти до уваги закордонну пропаганду, то українське мистецтво йде на рахунок москалів. Катедрa на Рамо Фалькон у Буенос Айросі запроєктована в дусі т. зв. „козацького барокка”, в якому візантійські впливи зіткнулися зі західними, створивши надзвичайну гармонійну цілість. У новій катедрі в Буенос Айресі не можна не бачити відгомону пишних київських соборів із часів гетьмана Мазепи, як прим. Братський Собор на Подолі. І треба мати на увазі, що саме ці пам'ятники мистецтва знищи́ла Росія. За надзвичайне досягнення у важких умовах і то в рекордно короткому часі, можемо за подиву гідну будівлю української спільноти в Аргентині щиро погратулювати”.

Цей об'єктивний голос польського архітекта має для нас не тільки велике значення, але він накладає на нас і певне зобов'язання. А саме, що не можна довільно нехтувати формою і стилем за рецептою „Шляху”, але що вона є основною прикметою української церковної архітектури, здобутків якої гратулюють нам культурні чужинці.

Таке признание накладає на нас тим більше зобов'язання, що сама Апостольська Столиця оснувала в останніх п'ятих роках для українців католиків дві митрополії й п'ять екзархатів, та допомогла

*) 1 дол. рівняється приблизно 130 пезам.

вернутися з 18-літньої неволі митрополитові Йосифові. Отож не сміємо під ніякою умовиною соромитися наших культурних, а перш усього українських церковних традицій.

На превеликий жаль відчувається на тутешньому терені певна тенденція закривання українських національних прикмет. Навіть в офіційних зверненнях до вірних церковна влада тільки рідко й явно нерado уживає назви „український народ”, чи українці, а заступає ці назви термінами: „наш” нарід, „наші” люди. Чому так діється, важко збагнути. Хіба на те, щоби викликати в нас самих почування меншевартості...

Те саме явище й таке саме намагання відчувається в пропагуванні реалізації нещасного проєкту на будову катедрі у Філадельфії. Митрополита канцелярія волить чомусь споруди навіть у стилі орієнтальної мошеї, ніж справжньої української святині, дарма що не вагається назвати таку катедру „матір'ю українських церков в Америці”...

Український загаль у ЗДА мусить обов'язково домагатися від митрополичого ординаріату у Філадельфії розписання конкурсу на будову катедрі, а над зрепродукованим у пресі проєктом (в „Америці”, „Шляху” й „Свободі”) не варто навіть дискутувати. Ми не сміємо забувати ні на хвилину, що краще тепер сміливо сказати відповідним чинникам рішуче „ні”, ніж за пізно відвертатися з почуттям сорому від споруди, яка має бути „нашою катедрою”!

Що правда вже тепер стосується супроти душпастирів, які не особливо ревні у збірковій акції, певний натиск, а навіть санкції, але це не повинно нікого знеохочувати до відважного висловлення своєї думки, до заяви, що проєкт на будову катедрі не має абсолютно нічого спільного з українською церковною архітектурою.

Було би також дуже бажаним, щоб читачі журналу прислали свої заваги і спостереження до цієї теми на адресу редакції задля орієнтації щодо громадської думки і евентуального використання в дальшій спільній акції.

При цьому прохаємо авторів зазначити, чи вони дозволяють друкувати ті дописи з їхніми підписами.

Дам'ян Горняткевич

З ЕКОНОМІЧНОГО ПОГЛЯДУ

Статті проф. Д. Горняткевича в „Листах до Приятелів” у справі катедрі в Філадельфії викликали оживлені дискусії серед українського загалу.

Про зовнішній вигляд та про архітектурні вартості говорять знавці церковного мистецтва. Я хочу коротенько торкнутися економічної спроможности та наших обов'язків як політичної еміграції.

Це правда, що в Америці ми знайшли найкращі умовини праці й заробітку. Але це зовсім не звільняє нас від плянового та розумного видавання не раз дуже тяжко заробленого гроша. Наша жертвенність повинна бути велика, однак треба призадуматись, чи та жертвенність вміло використовується.

Є речі першої потреби, конечні, без яких громада не може існувати і належно розвиватись. Через перебудову американських міст ми часто залишаємось без церкви, народного дому, виховних приміщень для молоді, без приміщень для курсів українознавства. А навіть в існуючих парохіяльних школах немає улаштувань, іноді навіть

приміщень, на руханкову залю для фізичної культури дітей.

В таких умовах мусять зроджуватись почуття докору до самих себе, коли дивимось на будову наших рішуче задорогих церков. Спитаймось, яка наша фінансова спроможність? Скільки у нас жертводавців та скільки потреб?

Чи конечний у тих церквах модерний люксус з охолоджуваням повітрям? Чи мали його дорогі нашому серцю святині в Україні? Ні, там, у тих церквах, не було такої вигоди. Там у малих сільських церквочках, або і в великих міських церквах пахнуло воском, що топився в свічках, там скрипіли старі сходи і лави, але там людина почувалась близько до Бога.

А тепер, українська політична еміграція в Америці будує собі мармурові, люксусові церкви, а наші священники й вірні на заслання в Сибірі ще й сьогодні голодні очікують нашої помічі... Я сам, що пережив чотири роки голоду в в'язниці, добре розумію голодуючих.

Тут до речі навести точно слова американського єпископа Фултона Шіна: „Чи немає в світі чогось небезпечнішого ніж атомово війна, чогось, що може привесту руїну людству? Тим чимсь є голод. — Голод? — питаємо. Та це тому, бо не знаємо його значення. Десять тисяч людей вмирає що дня з голоду. Тільки з самих харчових відпадків, що їх вивозить обслуга з американських смітників за один день, можна б прохарчувати шістьсот мільйонів людей протягом кількох днів. Ми мало знаємо про це, але голод це амуніція для будучої війни.”*)

Тож конечна поміч і сюди, на думку єпископа Шіна, повинна бути скерована увага релігії. „Віровизнання в ЗДА повинні б погодитись на те, що не буде церкви чи синагоги чи катедри, яка коштувала б понад мільйон доларів, це найбільше; що парохіяльні дома в три поверхи будуть без елевейторів; що всюди, де віруючі — жида, протестанти чи католики — живуть у люксусі, вони віддаватимуть частину бідним цього світу згідно з Божим наказом, даним жидом, залишати снопи на полі й оливки на деревах і виноград на кущах для сиріт і убогих...”

Це слова американського єпископа до свого найбагатішого в світі суспільства. Чи наше порівнюючи дуже ще бідне суспільство не повинно б брати собі прикладу від нашого мученика за віру, митрополита Йосифа Сліпого? Маємо вістки з Риму, що всі гроші складені на „дар митрополита Сліпого” жужив наш первоіерарх для голодуючих священників і вірних поза залізною завісою. Чи наша жертовність не повинна в першу чергу звернутись туди, задля помічі нашим братам і сестрам?

Цим не хочемо сказати, що наші церкви в Америці мусять бути нужденні і занедбані. Адже їх форма, мистецька краса, не конечно залежить від виданих мільйонів. Про це свідчать уже голоси знавців з приводу — хай і дорогого, але з мистецького погляду малоцінного проекту філадельфійської катедри. А зміст, глибина релігійних почувань не міряється люксусовим устаткуванням задля вигоди і на показ, але саме готовістю виконувати вище наведений Божий наказ любови ближнього.

д-р П. Богданський

*) Цитуємо з статті в „The Sunday Star-Ledger”, Ньюарк, 22 вересня, 1963.

3 мистецької хроніки

МИСТЕЦЬКЕ 40-ЛІТТЯ СЕРГІЯ ЛИТВИНЕНКА

(Ретроспективна виставка: враження)

Відкриваю двері партерової залі нью-йоркського Літературно-Мистецького Клубу, де на час кількох тижнів, чергою мистецьких виставок, зібрано для очей глядача сороклітні труди мистецької праці скульптора Сергія Литвиненка, і почуваюсь так, наче б переступив поріг у інший світ, такий далекий від довколишніх нью-йоркських лаштунків та наших щоденних турбот. Це світ фрагментів сорока років української історії в галерії скульптурних портретів і композицій, перетиканій монументальністю пам'ятникових постаментів, які своєю історичністю сягають не лиш далі, ані ж кількадесят років вглиб (напр. погруддя І. Франка, М. Лисенка і ін.), але куди далі, бо аж до „Молодого Шевченка“, до мистецького уявлення імпазантно достойної постаті „Гетьманівни“, до легендарного „Довбуша“, до позначеного деталізованою прецизністю постаменту гетьмана Мазепи.

Це водночас світ мистецької задуми, світ споглядання кризь призму власної візії, світ сороклітньої твердої праці — скульпторової творчої руки. 104 твори в гіпсі, теракоті і бронзі та 94 фотографій з творів двох перших десятиліть його творчості, в тому декілька фрагментів з його особистого життя у верстатовій обстановці мистця, що додають чимало інтимного до настрою усієї виставки. Цей інтимний настрій підкреслює й саме приміщення виставки у робітні скульптора (задня частина першої залі), де стоїть його писальний стіл у своїй щоденній обстановці та побіч нього полиці підручної бібліотеки мистця, а розвішені на стінах першої залі декілька картин інших сучасних наших мистців і передусім два його портрети (один пензля Ласовського, другий — Климка) додають барвистості оживлення усієї цієї інтимній, майже музейно-урочистій настрівості.

Те, на чому в цьому кам'яному лісі скульптур, в першу чергу, зупиняються очі — це портрети. Сергій Литвиненко являється, як показує оця ретроспективна його виставка, чи не єдиним у нас наполегливим і послідовним творцем галерії портретів з постатей недавнього минулого й теперішньої нашої сучасності. Такі виразисті портрети як — Мойсесові могутності Митр. А. Шептицького, Федора Дудка, проф. Кубійовича, ред. Р. Купчинського, Є. Маланюка, Е. Андієвської, Л. Полтави та приятеля й досконалого фотографа Литвиненкових скульптур В. Грищина — привертають до себе особливу увагу глядача. Скромно приміщені, у менш помітних місцях, одні з найкращих — два скульптурні портрети майже анонімних, згл. криптонімих, моделів скульптора: портрет „Панна Тамара“ (теракота), що звертає на себе увагу, як твір потрактований в усіх своїх елементах незвичайно по різьбарськи, з усією досконалістю мистця, та другий портрет у бронзі „Леся“, кольорований темною зеленню, що має прямо досконалу виразистість і сочисту, можна б сказати, стихійно живу експресію.

У портретах Литвиненко намагається передати не лиш зовнішню подібність моделі, підкреслюючи підмічені ним найхарактеристичніші риси й вираз обличчя, але й великою мірою звертає увагу на психологічні особливості портретованої особи, що особливо уявляється у згаданих вже нами портретах. Стильово їх можна б вмістити між

імпресіонізмом шорстко і спонтанно „скульптурними мазками” по-трактованої фактури — і майже класичним підходом до моделю і фактурного матеріалу, в залежності від сприйняття мистцем властивої типовості моделі (напр. різниці потрактування фактури у портретах Купчинського чи Кричевського та Маланюка і Андіївської).

Композиції Сергія Литвиненка мають ритм — не лиш самого композиційного укладу, але й скопленого ним руху у даній миті. У цьому до деякої міри вихідною точкою є м. ін. також питомо йому імпресіоністична метода мистецького скоплювання „на горячо” даного моменту, даного поруху, даної узовнішненої моментальності. Це надає деяким його композиціям особливе відчуття легкості, як напр. у одній із найкращих його композицій (чи композиційних портретів) п.з. „Задумана”. Цю легкість у скопленні руху можна відчути також і у такій його композиції, де навіть сама фактура (і тема) має рублено шорстку бриловатість, як от у скомпонованій з гармонійною рівновагою, невеличкій розмірами, скульптурі „Праця”, де три постаті у напрузі котять вгору величезне, брилувате колесо.

Перехід до техніки експресіонізму дуже чітко зазначається у його новіших (переважно) композиціях. Особливо помітні цим композиції „Робітник” і „Орач”, що безсумнівно належать також до найкращих і насправді мистецьки ваговитих Литвиненкових творів на виставці.

Психологічний підхід і поглиблення характеризує скомпоновану з чіткою зв'язкістю постать п. з. „Чатує”, хоч цей підхід не чужий мистцеві також у кількох його інших композиціях. Виразистий психологізм з безпосередністю емоційного забарвлення підкреслює мистецькі якості композиції „Сліпий скульптор”, „Лірник”, „Невільник” і „Охляв”, як і ще кілька інших (в тому також давніших) його композицій.

Гладку фактуру у білому гіпсі мають декілька його композиційних ескізів жіночого акту, подібно — „Спокій” чи „Ранком”, де і у техніці виконання і у сприйнятті фактури гармонійно схрещуються з основністю класицизму типова для Литвиненка передача скопленого моменту у живому русі, хоч він іноді і буде у мистця носити назву „Спокій”, але це буде — наче б застиглий у безруху момент руху.

Проекти виконаних (і деяких лиш досі запроєктованих) мистцем пам'ятників та кілька поданих ним деталей (ці останні природної величини) із пам'ятників („Революціонер”, „Думи мої” погруддя Шевченка „Гетьман Мазепа” і ін.) виявляють прикмети монументалізму та природного йому нахилу до великих форм і синтетичного зосередження символіки. Такими ж прикметами позначені були і його широко відомі пам'ятники, виконані ним ще у раннійшій добі його творчості (Пам'ятник Поляглим в Домб'ю, намогильний пам'ятник Ів. Франкові, пам'ятник Митр. А. Шептицькому, пам'ятник у Раві Руській, Поляглим у Яворові і ін.), які маємо змогу оглядати на виставці, на жаль, лиш у фотографіях.

З інших виставлених фотографій творів, що залишились в Європі, звертають увагу — своєю стихійною експресією „Слава”, могутністю вислову, що в дечому нагадує Мештровіча — „Керманіч” (з 1933 р.), як також „Фрагмент пам'ятника” (з 1936 р.), цікавий безпосередньою живістю „Фотограф”, класицистичне „Пробудження”, прецизний своєю кучеряво-рубленою формою „Портрет дяка”, сильний експресією, промовистий „Злет” і знаменитий барельєф, навіяний романтиз-

мом стилізації постаті скрипаля — „О. Москвичів”.

Майже неможливо в короткому огляді передати враження від усіх виставлених скульптур і фотографій раніших творів Сергія Литвиненка. Багато їх, і вони цінні своїм багатством. Проте важко охопити оком усі, такі численні, твори на виставці, помітити усі деталі поодиноких композицій і портретів, згущено розміщених у двох тільки залах (одна з них зовсім невелика). Для повнішого відбору глядача в розмірно обмеженому часі одноразових відвідин виставки — було б, мабуть, корисніше, коли б виставлено, керуючись відповідною селекцією з поодиноких етапів і жанрів творчості мистця, меншу кількість експонатів. Тоді теж і кількісні вальори не розпорозували б уваги глядача у схопленні усіх якісних мистецьких особливостей виставки, не замазували б, — так би мовити, — перед очима приголомшеного многотою кількісністю глядача — прекрасних контурів Литвиненкового вершинного мистецтва, яке на виставці зарепрезентоване, незалежно від цілості виставки, зовсім достатньою кількістю для того, щоб показати його повне, неспокійно творче та живе мистецьке обличчя.

Вадим Лесич

Еррата. В статті цього ж автора („Між візантинізмом вглиб — і пейзажем як синтезом”), друківаний в 5-6 книжці нашого журналу за 1963 р., трапилася помилка, яку просимо справи-

ти. На 38-ій сторінці, в 18-му рядку низу, замість „повнота вислову якнайуспішнішими засобами” має бути „повнота вислову якнайскупишнішими засобами”.

Л. ГУЦАЛОК У ПАРИЖІ

Париж, у вересні 63.

В самому серці інтелектуального Парижа, в його Латинському Кварталі, при вул. Вожіра, живе і творить один з найбільш оригінальних українських пластиків молодшої генерації — Л. Гуцалок.

Від часу коли презентувався на мистецько пересиченому овиді Парижу в 1956 р. минає сім років. Перша виставка Гуцалка в Галерії Вольмар була тоді ревелюцією. Ревелюцією не лише для невеличкої української колонії в Парижі, що цікавиться шляхами модерного мистецтва і яка самозрозуміло відноситься до кожної української творчої появи з великою домішкою сантиментальної переоцінки, але що важливіше — для паризької, об'єктивної й дуже стриманої мистецької критики. Гуцалок вдаряв оригінальністю, що здавалася неначе синтезом українського ліризму в трактуванні сюжету й американського авангардизму, що шукає все ще почерез Бордуаса, Бен Шана, Коонінга, Поллєка та ін. — шляхів для визволення себе з-під європейських впливів та створення самостійного суто національного мистецтва. Все це не вдається до сьогодні, але створює ґрунт та атмосферу особливої свіжості мистецьких інвенцій.

На такому ґрунті виріс талант Гуцалка. Його чергові виставки в 1957 в Галерії Вандом, в 1959 р. в Галерії Норвалля і в Галерії Дюї Жеро, в 1961 р. в Галерії Речіо, — були постійними осягами на його творчому шляху вперед, безперечно вперед, з виминенням таких дуже небезпечних для кожного мистця, пасток маніризму.

Остання виставка Гуцалка в Галерії „Англь-дю-Фобур Ст. Оно-

З КНИЖКОВИХ НОВИН

НОВА ПРАЦЯ ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА

Думки про сучасну українську совєтську історіографію. Нью-Йорк: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, 1963, 87 стор.

Олександр Петрович Оглоблін — останній із мигіканів української історичної науки на еміграції — цією книжкою довів аж до наших днів (заставив до 1961 року) огляд української історіографії в УРСР. В зв'язку з цим пригадується мабуть чи не перший його історіографічний огляд на еміграції, а саме стаття „Українська історична наука у 1920-х роках”, надрукована в

єдиному числі квартальника „Сучасник” 1948 року. Та стаття кінчалася словами: „досягнення української історичної науки в 1920-х роках (...) були величезні. Українська історична наука, справді, виходила на широкі європейські шляхи. Але не так сталося, як гадалося.” (Сучасник, ст. 84).

Олександр Оглоблін один із перших кинувся робити підсумки осягів і жертв по свіжких слідах національної трагедії України 30-40-х років. Він показав приклад робітникам інших ділянок культури, що і як треба зробити. Невмирущим пам'ятником останеть-

ре” літом ц. р. як теж і те, що в останньому часі він творить у своїй затишній паризькій робітні, — є черговим свідомством його творчого прогресу. Осталася в нього ця сама, наскрізь оригінальна фактура, в якій хроматично стеновані графічні елементи поглиблюють перспективу і перетворюють її в поетичну візію, осталася ця сама витончена естетика конструкції, але зросла інтенсивність малярської тонації, поширилася скаля кольориту, сильніше виступає феномен світла. Готичність сюжетів, до якої Гуцалюк мав завжди нахил, вибивається на чоло його творчої концепції. Замітний все більше теж ступіневий перехід мистця в бік фігуративності, що правда все ще хімеричної, але з чітко закресленими контурами.

Перед картинами Гуцалюка не можна пройти не зупинившись. Вони говорять, вони приневолюють відуматися, вони емоціонують. Дивний симбіоз досконалої малярської техніки і творчого зворушення, яке оживлює картину і зближує до мистця аж поза межі візуального сприймання.

Відгуки паризької критики на останню виставку Гуцалюка добрі, дуже добрі. Деякі в кілька шпальт. Немає сумніву, що Гуцалюк як талант розгортається, кріпне. Паризькі авангардисти, що змагаються вперто за нові формули мистецького вияву, рахують його своїм. Це зобов'язує. Зобов'язує тимбільше, що осяги Гуцалюка мають одночасно своє місце в культурній українській місії на Заході.

Як довідуємося, Л. Гуцалюк вертається в скорому часі знову до ЗДА на довгий побут. Віримо, що творчий. І тому передаємо йому на дорогу наш найкращий бажання нових осягів за океаном і йому, ще цікавішої виставки в Парижі.

ГОР.

Редакційне пост скриптум. Ми вже мали приємність вітати мистця в Нью-Йорку й почути від нього добру вістку, що він приготував тут виставку своїх нових творів.

ся його „Українська історіографія 1917-1956", видана разом із доповненою ним історіографією Дмитра Дорошенка, як одної з чисел *Анналів УВАН* англійською мовою. Це число *Анналів* являє собою одну з найсильніших позицій нашої еміграції. Видане 1957 року, воно викликало люті лайки в Москві і Києві, але таки змусило Москву дозволити Києву видати першу радянську „Українську історіографію (з давніх часів до середини XIX ст.)", порівняно пристойно написану М. І. Марченком і видану в Києві 1959 р.

Сила історіографічних оглядів Олександра Оглоблина у їх об'єктивності. Звичайно, ніщо в історіографії пореволюційних часів не стоїть вище в оцінці Оглоблина, як досліді зроблені в 20-х роках. Він зазначив також і ту страшну ціну, яку заплатили історики за свою працю. Та проте, в огляді праць дальших суттю речі руйнних часів Оглоблин старається серед купи половин не пропустити ні одного бодай щуплого зеренця наукової істини й праці.

На думку Оглоблина, „радянська українська історіографія перейшла три головні етапи свого шляху:

перший — 1920-ті роки, коли вона була українською, але не советською;

другий — 1930-ті роки, коли, в наслідок урядового погрому й терору не стало української й не постало ще советської історіографії; і

третій — пововненні, 1940-1950-ті роки, „мудрим заходами партії й уряду" створена була уніфікована й навіть уніформована советська українська історіографія." (ст. 6).

Кинувши у вступі до книжки порівняний погляд на всі ці три періоди, автор посвячує книжку розглядові третього етапу, бо як

огляди перших двох він зробив у згаданих вище раніших своїх працях. Суть третього післявоєнного етапу історіографії в УРСР полягає в русифікації минулого України, в вихолощенні з нього елементів державности й національної окремішности-своєрідности. Автор говорить про війну проти схеми історії Східньої Європи, науково сформульованої М. Грушевським у науковому органі славістики 1904 р., і заміну її новою советською схемою, яку встановлено урядовим наказом „одобренных ЦК КПСС" „Тезисов о 300-летиі воссоединения Украины с Россией (1654-1954)." Ця схема побудована на трьох вигаданих мітичних китах: міт етнічно-національної єдності руської народности, старий Київ належить не Україні; воз'єднання України з Росією — тут міт об'єднання двох народів в єдиній державі московсько-російській (українську державу взагалі заперечується); мітична концепція спільної вітчизни — колись Росії, тепер СРСР.

Автор дає характеристику теперішніх кадрів істориків України, яким накинута історіографічний нігілізм — заперечувати факти і доказувати реальність мітів. Переважають серед них партійці, є трохи й безпартійних, трапляються і поодинокі „реабілітовані", що якось зацілили від знищення. Останнім мотіканом старшої ще з 20-х років генерації істориків Оглоблин вважає Івана Крип'якевича, єдиного історика українського від часу смерті Грушевського обраного на академіка.

Для автора не існує сумніву, що з другої половини 1950-х років помітний „чималий кількісний зріст української советської історіографії", серед нових добробків якої Оглоблин згадує на перших місцях монографії „Вогдан Хмельницький" І. Крип'якевича,

дали монографії на теми з козацької доби — В. Дядиченка, Ф. Шевченка, К. Стецюка, В. Голубоцького (про Січ), як також згадану вже „Українську історіографію” І. Марченка. Оглоблин дає ряд критичних зауважень до конкретних тверджень окремих авторів, втягуючи цим їх у наукову дискусію. Приємно впадає в очі, що, поруч із таким суворим критицизмом, наш заслужений історик зберігає об'єктивність і відзначає і досягні поневолених істориків. Це дає йому змогу на питання чи українська історіографія приречена в майбутньому на загибелі й погибелі, відповісти:

„На нашу думку, ні. Бо згадані вище ознаки гнилизни, руйни й тління — це симптоми занепаду не української, а совєтської історіографії. Зло породжує тільки зло, яке неминує, раніш чи пізніш, повертається проти того, хто його породив. (..) Навіть у таких страшних умовах, історична наука на Україні не вмерла.”

І який же сором еміграції, що вона не може забезпечити — не скажу нормальні — елементарні умови для історично-наукової праці таких уже тепер унікальних у нас представників історичної науки, як Олександр Петрович Оглоблин.

Юрій Лавріненко

Діма. Третій Берег. Четверта збірка поезій. Нью-Йорк, 1963, 48 ст. (обгортка Якова Гніздовського).

За п'ятнадцять років з часу свого дебюту збіркою найвищих майже дитячих віршів „Волошки” (Париж, 1947), Діма видала, ще три збірки: „Зоряні Роси” (Мюнхен, 1952), „Мить” (Париж, 1955) і „Третій Берег” (Нью-Йорк, 1963). Позатим, вона ще і прозаїк (книжка нарисів „День подорожі”, Мюнхен, 1958), і драматург (її п'єсу „Пересаджені квіти” ви-

ставляла в Нью-Йорку Олімпія Добровольська із своїми студійцями).

Твори Діми є досить опрацьовані й чисті в своєму роді. Літературна обдарованість Діми безсумнівна. Є в неї здібність для гарної простоти, щирости, для чистого, мов умітого малюнку, гострої поетичної фрази.

І все ж щось перешкоджає їй реалізувати цей скарб на рівні обдарування. Можливо брак відповідної поетичної школи з юнацьких часів дебюту. Діма доросла в Парижі, де пройшов у неї добрий десяток років. І то саме тоді, як французька поезія виявила новий злет угору і здобула собі нобелівську премію (поезії Сен-Жан Перса). Діма вивчила французьку мову. Але не видно, щоб вона жила і переживала разом із своїми поетичними ровесниками-французами. В її збірках не знайти ні одного перекладу з них. В поезіях Діми чимало естетичного анахронізму. Таке враження, що вона живе і пише в часи Олесья і Вороного, а не в часи після Тичини і Бахмана.

Бувши в Парижі відгороджена чимсь від Парижу, молода дівчина пірнає в спогади і пише про тугу за втраченою відчизною. Там, де ця туга базується на живому досвіді чуття (дитинство), вона має певне оправдання, (напр., поезія „Тополі”) а позатим ця занадто часто в Дімі тема сходиться на деклямацію.

Все ж від „Волошок” до „Третього Берега” велика поетична дистанція. Свіжа простота без штучних „поетичностей” — вміння викликати поетичний ефект засобом „прозорості” оповіді приємно вражають у віршах „Жив на березі камінь”, „Тополі”, „Хлопчик, літак і я”, „В Парижі над Сеною”. Є й гарні афористичні мініатюри, що нагадують подібні речі у Ліни Костенко.

Коли поет не позбавлений та-

НЕПОЛІТИЧНА ПОЛІТИКА

Входить в наш світ із засвіченою ліхтарнею спокійного, але критичного роздуму — це досить ризикована справа. Ми привикли до двох крайностей: або до задушливого кадила, або до ненависницької боротьби, яка часто не гребує нешляхетною зброяю підозрів і наклепів, у які й їх автори не вірять. Тож мусимо попередити Читачів: — наші завваги не вміщуватимуться ні в одну, ні в другу категорію. Їх завданням буде відхилити зікна, щоб провітрити кімнати від кадильного одуру і самозаспокоєння, і вказувати недостатки, не задля удару по противнику, але задля виправлення тих недостатків у спільному зусиллі з нашими співтоваришами праці й долі. Прокасмо приймати ті критичні думки як відклик до здорового розуму і доброї волі, проказаний тривою за стаи, який і завзяті його оборонці по ширості не вважають задовільним.

Не теоретизуватимемо у пусто-порожнє, але виходитимемо з конкретних життєвих явищ. А коли наводитимемо головню події з Нью-Йорку, то це зрозуміле. Бо — хочемо чи ні — наша громада в Нью-Йорку найчисленніша і найживіша. Вона — що так скажемо — репрезентує нас, вона яскравіше виявляє те, що менш виразно діється і в інших осередках. Тут не тільки скупчена най-

більша маса, але й тут верхи суспільства, централі його наукових, мистецьких, літературних, політичних організацій.

В неділю, 20-го жовтня, відбулася маніфестація з приводу 30-ліття організованого голоду в Україні 1932-1933 рр. Запрошено чужих гостей, високих американських достойників, представників, поневолених советами народів. Замовлено залю на п'ять тисяч людей. Найоптимістичні оцінки рахують, що прийшло коло 800... А бувало, та сама зала під час національних маніфестацій заповнювалась. — Перед маніфестацією, як нас інформують, люди радили впорядчикам порозумітись із громадянством, із його установами і організаціями і втягнути їх до співпраці. Відповіддю мало бути: — Ми і так матимемо понад п'ять тисяч публіки! — Вийшло не так, вийшла компротіація. І як звичайно в таких випадках, вину скинуто на анонімну величину, на громаду. На цьому всі заспокоїлись. Не було поважніших спроб передумати явище і піддати ревізії дотеперішню практику.

Спробуймо пошукати глибших причин неприємної для всіх нас події.

Після війни приплила до американських берегів нова українська еміграційна хвиля. Вона застала тут народну масу з початками організованого, зрізничованого, модерного суспільства. Стан пригадував те, що було в Галичині під кінець минулого століття, коли то світський — духовий, політичний, економічний — провід визволявся з-під тиску давнішого патріархального уладу з церковною госрархією на чолі. Тут, в Америці, організаційною базою нового проводу стали асекураційні союзи з політичними

ланту й працьовитості, то чого ж йому бракує для певного успіху?

При своїй чималій літературній продукції Діма є молода письменниця. Є час відкинути поетичні кліше, перебороти внутрішнє психологічне гетто і дати власній неповторності її неповторний естетичний вислів.

Юр. Л.

закрасками, подібними до крайових: націонал-демократичною, соціально-радикальною і вкінці клерикально-консервативною.

До тієї громади при кінці 40-х років почала причалювати нова еміграція. Вона прийшла з підірваними залишками початків суспільства, що наростало з розпорошеної скитальської маси в таборах Німеччини. Та людська громада, подібно як і місцева, з давніших пришельців, жила ще спільними, масовими емоціями, а групи, партії, організації, які змілі розбуджувати ті емоції, легко збирали людей на маніфестації, і віча.

Минуло 15 років з того часу, а в них сталися різні зміни. Перша — природна, фізіологічна. Люди, що творили велику масу давніших і новоприбулих, старіються і поволі відходять у тихе, домашнє життя. А їх діти мусять бути інакші. Вони або дітьми бачили Україну, або й зовсім її не бачили, не переживали піднесення і поразок, так як старші. Вони, навіть ті, для яких ім'я і доля України сердечно близькі, не можуть так переживати і розуміти радостей і страждань України, як їхні батьки.

Друга зміна — психологічна. Частина, велика частина українців пішла в розбагачіле самособитанство, а український сентимент розряджає щонайбільше в Народних Домах і розкішних відпочинкових оселях. Не називаною, але практикованою філософією тієї великої частини українських людей, високо освічених і нижче освічених (це тут не має значення) — є етичний матеріалізм. Найвищим ідеалом і мірою цінності людини стає багатство. Практичні поклонники цього не признаються до того свого ідеалу, навіть сором'язливо прикривають його, відрікаються від нього. Але вони роблять це не під впливом нечистої совісті, а зі страху пе-

ред заздрістю, яка в такому підсонні стає панівною пристрастю.

Ще інша зміна — вже соціологічного характеру. За той час оформилось суспільство. Воно різнилося від людської маси організованістю і зрізничованістю окремих ділянок життя. Масмо низку наукових, літературних, мистецьких, політичних, господарських, виховних, професійних установ і об'єднань. Слабкістю цього молодого ще суспільства є брак тісніших зв'язків між окремими його частинами. Вони складаються іноді на замкнуті в собі царства, і з конечних у розвинутому суспільстві органів одної цілості, стають вузькими групами, кліками.

Цих змін не бачили аранжери голодової маніфестації. Мобілізувати українську громаду тільки гомоном агітаційних труб — вже трудно. Треба йти через суспільство й його оформлення. Якщо прикрій випадок із маніфестацією 20-го жовтня в Нью-Йорку відкрис очі на це тим репрезентаціям, які вважали себе повинні панамі ситуації, і якщо воно пороблять із цього відповідні висновки, то це буде користь, хай і куплена дорогою ціною.

**

Основною помилкою в підготові голодової маніфестації було те, що її організатори (Об'єднаний Комітет у Нью-Йорку і співдіючі в ньому групи) дивились на нашу громаду як на незрізничовану, примітивну масу, і діяли понад голову оформленого суспільства. Адже можна було, порозумівшись із різними організаціями, добитись того, щоб ту одну неділю звільнити від усіх імпрез задля тієї справді всенародної справи.

А тимчасом було так: в суботу, 19-го жовтня, під вечір був танцювальний попис, а вечером Літературно-мистецький ярмарок,

концерт ансамблю Олексі Бережного в Тавигол, засідання НТШ для вишанування проф. Ковалева, пластова сеньйорська нарада і напевно ще кілька імпрез. У неділю ж, 20-го, після полудня голодова маніфестація, а потім зраз і одночасно урочиста пленарна конференція УВАН, присвячена 50-літтю смерті Лесі Українки, та під фірмою Українського Музичного Інституту вечір фортепіанових творів Василя Барвінського в Українському Інституті Америки. Хтось скаже: для сотисичної української громади в Нью-Йорку не забагато! Знову відклик до анонімної маси, тоді як мусіли б ми мати на увазі порівнюючи невелике число осіб, що творять справжнє суспільство і зучасняються в таких культурних і національних імпрезах.

Та тут провина і по стороні того, що називаємо суспільством в відрізненні від маси. Мала ілюстрація: — обі вечірні імпрези неділі 20-го жовтня були на високому рівні. Невже люди, які хотіли поклонитись пам'яті Лесі Українки, зовсім не зацікавлені творчістю Василя Барвінського? І навпаки, невже ті, що слухали концерту Дарії Гордійської-Каранович і реферату д-ра Лиська не хотіли бути на доповідях Ізидори Косач-Борисової, сестри поетки, і на доповідях Лавриненка і Одарченка? Це те, на що вже був натяк: — частини нашого суспільства — це неначе окремі світики, ізольовані одне від одного. Таким взаємним відчуженням вони підривають самі себе і не виконують тієї суспільної функції, яку справжній духовий і політичний провід має виконувати. Провід це носій гієрархічного порядку громади. Спіраючись на нарід, він притягає до себе, підтягає вгору співзвучні сили в народі. Ізольовані гурти замикаються в собі і втрачають ґрунт під ногами.

Так дві напротивні тенденції, нездорові і шкідливі, яскраво виявляють свої наслідки. З одного боку примітивізація життя, підхід до громади як до маси, а не як до гієрархічно упорядкованого суспільства. З другого боку втеча від громади і нахил замикатись у своїх світиках, іноді навіть шукати в такій відокремленості титулів своєї вишчости і шляхетства.

♦♦

Показом суто емоційальних відруків і примітивізації може бути і реакція на випад газети „Вашингтон Пост“ проти пам'ятника Шевченкові в столиці ЗДА. Газета в першій, редакційній, статті назвала схвалений Конгресом дозвіл поставити пам'ятник і відведення для нього відповідного місця — великою помилкою. Пам'ятник Шевченка, хай і доброго поета, але не загально людського значення, це політична затія малого гурта людей, а його будова в Вашингтоні — це образа для різних народів і віровизнань, і вкінці спроба невеликого гурта накидати Америці свою, себто українську, концепцію холодної війни. Газета закликала Конгрес відкликати ухвалу поки не пізно.

Першим відруком був заклик до масових протестаційних резолюцій. Суспільство навіть не мало ще можливості познайомитись із повним текстом статті, хоча для поважної й обґрунтованої акції це було б конечним. Але чи така форма реакції взагалі була відповідною?

Слушність цього питання potwierджує дальша історія. Апел до співіснувальних настроїв, які могли б скаламутитись українськими маніфестаціями в Вашингтоні, міг підсувати думку, що надхненником статті було далеке, московське джерело, якого інтимною мрією є використовувати коекзистенціальні настрої і розсва-

рювати еміграції поневолених народів. Друга стаття має вже інакше скерування. Вона згоду Конгресу на будову пам'ятника називає саме „найдивнішим овочем холодної війни”, в якому і ЗДА і СССР, Конгрес і Кремль, однозгідно визнають Шевченка героєм... Коли перша стаття, здавалось, кликала на рятунок лівіші кола, запаморочені коекзистенціальними привидами, то друга, навпаки, піддавала аргументи проти пам'ятника правим, критичним до співіснування колам, пригадуючи культ Шевченка в комуністичному світі, де вже 1962 року 1620 місцевостей, вулиць і установ в СССР названо ім'ям Шевченка. Чи це тонка гра на два боки, чи це просто делкатний відступ — трудно вгадати. В кожному випадку зчиняти з цього приводу всенародний крик передчасно.

Просто не личить мобілізувати суспільство з приводу статті одного менше чи більше розумного, і менше чи більше чесного журналіста. Це віддавати йому незаслужену честь... Коли б це був виступ якоїсь рішальної особистості, керівника стейт-департаменту чи сенатора, чи навіть публіциста з великим ім'ям — ситуація була б інакша. В даному випадку досить, коли на пресовий випадок дає відповідь наша преса. Було б також добре, коли б у тій же вашингтонській газеті появились неістеричні, розумні й тактовні висновки.

Це одне. Далі не добре зачасто і при різних нагодах мобілізувати маси. Це їх утомлює, притуплює і вкінці вони не відгукуються навіть тоді, коли такого відгуку можна б сподіватись, як от на голодовій маніфестації. Мобілізація — це останній засіб, а не перший аргумент...

Та ще мусимо усвідомити собі, що мобілізація нашої маси на терені ЗДА звичайно заспокоює

тільки нас самих і нашу наївність. Для американського суспільства масовість починається не від тисячей, але від десятків, сотень тисяч у поході. Тому маніфестації ірландців, поляків імпонують. Наші дві тисячі при посвяченні площі в Вашингтоні саме й дають враження... малої групи.

Вкінці такі автоматичні відклики до нас шкідливі тим, що вони відвертають увагу від того, що справді треба робити і до чого треба на всякий випадок готуватись. Виступ вашингтонської газети може бути сигналом до ширше закреслої акції численних наших ворогів в Америці, за яких спиною може зручно орудувати окупант України. Ті статті в „Вашингтон Пост” показують, що не вільно легковажити небезпек і можливих ворожих затій. Тож у даному випадку, поки пам'ятник не став фактом, навіть не дуже політично робити з його будови... політичну аферу, яка мобілізує противників і дає їм аргументи в руки. Спокій, обережність, продуктивність кожного кроку — мусить бути нашою поставою. Це діти й підроски заглушують переляк і безсилля голосним криком.

**

Нашим роздумам дали ми заголовок „неполітична політика”. Це з двох мотивів. Найперше тому, що звичайно під політикою розуміємо внутрішню боротьбу осіб, партій, груп за владу, або зовнішню боротьбу держав за впливи, користі, території. Тут же була мова про речі й події, які не підходять під це поняття політики в вузькому розумінні. І назвали ми ті завваги „неполітичною політикою”, вказуючи на те, які наївні й недоцільні бувають наші постави й дії в обличчі різних, більше і менше важливих, завдань, що їх ставить нам життя.

Р. Срібний

СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Інші війни — інша зброя

Кожний думай, що на тобі
Мільйонів стан стоїть,
Що за долю мільйонів
Мусиш дати ти одвіт.

І. Франко

Це в великій мірі відноситься до нас усіх, що мали щастя уникнути особливо страшних післявоєнних років сталінського режиму і знайти у Вільному світі. Це в ще більшій мірі відноситься до тих з-посеред нас, що гордо називали і ще називають себе політичною еміграцією. Наш обов'язок говорити світові те, про що Край говорити не може; розкривати те, що пильно закривається окупантом.

Українські громади відзначають 30-ліття трагічних подій в Україні, 30-ліття організованого Москвою голоду. На маніфестації запрошуємо чужинців. Та щоб вони розуміли ті речі, мусимо дати їм відповідні матеріали: короткі (довгих вони не читали б), але добре опрацьовані, документарні. Наші скарги не переконують так, як голоси неукраїнських, об'єктивних очевидців драми 1932-1933 років. Тож найновіше видання Публіцистично-наукового Інституту, праця д-ра М. Галія про голод, подає дослівно уривки думок 20-тих чужих авторів, головню тогочасних кореспондентів світової преси, фрагменти численних книжок і інших публікацій, між ними цитати з 24-х тодішніх журналів і часописів, англійських, американських, французьких, німецьких, російських і українських.

В листопаді українські громади святкуватимуть річницю постанов Зах. Укр. Нар. Республіки на землях, що належали до Австрії. Тоді новостворена Польща, під-

тримана мілітарно і дипломатично Францією, воєнним насильством і інформаційним обманом окупувала зах. українські землі. Аж після 2-ої війни вони знайшлися знову в межах України, але вже не вільної і самостійної, але в фактичній московській окупації.

Однаке передовсім польська еміграція в Америці не хоче примиритись із утратою Зах. України. І вона далі веде війну розпочату ще 1918 року проти самовизначення українського населення тих земель. Досі польські вчені переконують світ на підставі фальшивих переписів, неначе поляки мали на тих землях відносну більшість і тому в Ялті сталася кривда Польщі, і ту кривду треба виправити і повернути їй українські землі.

Знову щоб наше суспільство мало добру орієнтацію, щоб могло розумно відбивати ті претенсії й освідомлювати світ, Публіцистичний Інститут видав дві праці: наукову студію проф. В. Кубійовича про населення західних українських земель, з діаграмами і мапками, і другу працю, д-ра С. Ріпецького, яка цитатами американських і європейських державних мужів і славних істориків висвітлює підступні ходи, завдяки яким удалось Польщі при допомозі Франції закріпити ті землі за собою.

Маніфестації з приводу голоду і листопадової академії це нагоди для поширення названих праць серед української громади і через неї серед чужинців. Було б запереченням завдань еміграції, коли б вона поринала тільки в болючих чи радісних споминах. Роля еміграції мусить бути активною ролю борця за визволення, засобом правдивої інформації світа, зброєю, якою Край

Події та рефлексії

В ПІДЗЕМНИХ ДУШЕВНИХ КУЗНЯХ

Під поверхнею важких світових подій, які нотує й коментує преса, відбуваються зрушення, що можуть в недалекій будучині позначитись на історії наших днів. Відхід „великих” — Аденауера в Німеччині, Мекмілена в Англії, — воєнні зударі в Сагарі між Альжирією й Марокко, війна з комуністичним підпіллям у Південному В'єтнамі, там же революція проти режиму, освітлювання самопаленням будійських ченців, мілітарні перевороти в державах латинської Америки — це те, що займає свідомість світу. Глибше, в підсвідомій чи півсвідомій темні, народжуються своєрідні настрої, а в них може назрівають і оформлюються нові ідеї, щоб згодом стати фактами, дійсністю.

Ті пересування помітні передовсім в обох англосакських великих державах: ЗДА й Великій Британії. Для них реклямованою, що так висловилось — урядовою

політичною мудрістю було триматись середини. Режим Айзенгауера підкреслював ту засаду. В адміністрації Кеннеді зразу до переважного голосу доходило лівіше, т. зв. „ліберальне” крило партії, репрезентоване інтелектуалістами-професорами. Та крок за кроком вплив „ідеологів” слабнув і нині адміністрацію ведуть не теоретики, а люди менажерського покрюю, як секретар оборони Мек Намара, керівник стоїть департаменту Ракс, секретар фінансів Діллон. Напрямок: — до середини.

Це та поверхня. Та в розпочатій уже підготовчій кампанії до президентських виборів позначується протилежний рух: — від середини, в якій зближуються правіше демократи з лівішими республіканцями, — до поляризації двох виразних і яскравих суперечностей. Той дух часу вже відбився на долі головних республіканських кандидатів до прези-

нини орудувати не може. Тут знову повчає Франко:

— Мовиш: „Нині інші війни.”

Ну, то іншу зброю куй,

Ум гостри, насталоє волю,

Лиш воєю, а не тоскуй. —

Сподіваємось, що читачі „Листів до Приятелів” знайдуться в тому важкому фронті, пам'ятаючи, що перемога нашої справи може прийти тільки „як сума наших змагань, наших сил.”

Прохаємо негайно замовляти для голодових маніфестацій і листопадових академій відповідні видання Інституту:

проф. В. Кубійович: **Західня Україна в межах Польщі 1920-1939** (по англ. і по укр.) 50 ¢

д-р. Ст. Ріпський: **Українсько-польський процес 1918-1923** пе-

ред світовим трибуналом (по англ. і по укр.) 50 ¢

д-р. М. Галій: **Організований голод в Україні 1932-1933** (по англ. і по укр.) 60 ¢

Замовлення прохаємо скеровувати на адресу:

Ukrainian Research
and Information Institute, Inc.,
2534 West Chicago Ave.,
Chicago 22, Ill.

Коли важкий поспіх, тоді англomовні видання можна дістати просто з друкарні. Адреса:

M. Shlemkevych
c/o. East Side Press
166 — First Ave.,
New York, N. Y.

Замовляйте для себе і для знайомих. Масово кольтуруйте ці свідомства наших змагань і жертв.

денства: нью-йоркського губернатора Нелсона Ракефелера і сенатора Бари Голдвотера. Зразу всі дослідники громадської opinio призначали велику перевагу репрезентантові лівого крила республіканців, Ракефелерові. Сьогодні стан протилежний: Голдвотер, речник консерватизму, сильно випереджує свого противника в усіх пробних опитах.

Є речі, які безумовно підризують силу Ракефелера. Це його розвід і нове одруження з розведеною жінкою. Католицькі кола в своїй пресі отверто закликають до відкинення кандидатури губернатора. Однак знову ж останній опит відомого Американського Інституту Публічної Opinii (коротко: Гелуп-Інституту) виявляє, що цей момент не мав би такого рішального впливу: — 80% протестантів і 74% католиків заявили, що вони голосували б на розведеного кандидата, якщо вважали б його справді відповідним на пост президента. — Є ще інша причина, яка породжує нехті серед партійного апарату і в світі капіталу: Ракефелер занадто самостійний і занадто багатий, отже був би президентом незалежним і від апарату і від капіталу...

Та є ще один для характеристики настроїв особливо цікавий момент: в пропагуванні кандидатури Голдвотера найбільш динамічною групою є... молодь, університетська, студентська молодь. Їй подобаються заклики Голдвотера до ясної поляризації двох таборів, до виразного або-або між політикою обох партій. Це те нове, в якому може приготуються будучі ідейні, а за ними й дієві зміни. Бо відповідно на радикалізацію республіканців буде радикалізація демократичної партії і вже що раз голосніші нарікання „лібералів" у партії на те, що Кеннеді їх „зрадив".

Політична поляризація ще ви-

разніша в Англії, бо вона виявляється не тільки в настроях і не тільки в ставленні до кандидатів, але вже позначилася на провідних верхах діючих сил. Покійний провідник Партії Праці, Гетскіл, репрезентував її помірковане крило. Після його смерті змагались за керівництво помірковані з лівішими, радикальнішими. Переміг лівіший, нинішній провідник партії, можливо завітрішній прем'єр Англії, Вілсон.

Подібне пересування сталося і в рядах консервативної партії. Останніми часами Мекмілен втягав до уряду і старався віддавати відповідальні пости речникам поступового консерватизму. Після уступлення Мекмілена кандидатами до наслідства були ліберальніші консерватисти, передовсім Батлер, але несподівано прем'єром став Гюм, якого позицію окреслюють як „правішу від центру". А найвиразніші речники поступового консерватизму зреклися своїх міністерських постів.

В англосакському світі політичні ідеології відіграють меншу роль ніж напр. на європейському сході. Французьку революцію випередили Вольтер, Руссо, енциклопедисти. І на другому кінці, комуністична революція вважала себе тільки здійснителем ідей Маркса-Енгельса. В Англії парламентарно-демократичний улад фактично випередив своє формулювання в філософії Локка... А все ж вище описана поляризація позицій, і особливо захоплення нею молоді, може бути ознакою деякої втрати чистим практицизмом і туги за дальшими життєвими прицілами, яких тільки першим, нескристалізованим виявом є бажання виразних ідеологічних крайностей.

Таке враження підсилюється і тим, що вже і в Німеччині можна знаходити натяки на подібне явище, і то на політичних верхах і знову серед інтелігентської

молоді. Місце політика з крові й кости, Аденауера, заняв такий же з крові й кости економіст, Ергард. Його непокоять високі кошти праці в Німеччині, спричинені дуже добре розбудованим за часів Аденауера соціальним забезпеченням. Ліве крило владної християнської демократії протривить всяким обмеженням здобутків працюючих мас. Тож характеристичне зближення нового канцлера до правої партії капіталу, до т. зв. вільних демократів, і збільшення в уряді впливу провідника, тієї партії, Менде. З другого боку соціалістичний табір перетягає з Берліна популярного і динамічного бюргермайстра Брандта й хоче йому віддати провід партії перед недалекими виборами 1965 року.

В сферах будучини, серед студентської молоді, пробуджується погасле після націонал-соціалістичного пропагандистного шуму і воєнної катастрофи — бажання знову знайти якісь ідейні прапори і маршувати під ними. Покищо знову це тільки туга й шукання. Ректор університету в Тюбінгені оповідає, як до нього звернулися студенти з проханням дати їм якусь ідею, в ім'я якої вони могли б об'єднатися і їй служити...

Всі ці покищо невиразні духові рухи свідчать про глибоке невдоволення і неспокій доби. Завважує африканський міністр, яко-

го країна висилає молодь на заграничні студії: — Пішліть студентів до Москви, вони повернуться анти-комуністами; пішліть їх до Сорбони, вони придуть із Парижа... комуністами. — Або інше спостереження з американської дійсності. Студенти багатьох родин захоплюються лівими соціальними течіями, аж до комунізму; і навпаки, ті, що пробиваються вгору серед тісних матеріальних обставин, схиляються до зрівноваженої поміркованості, навіть консерватизму. — Все те ознаки невдоволення довірливою дійсністю, яке відрухово виявляється в молодих більш емоціями, ніж критичним розумом керованих душ — протиставленням тій дійсності, навіть заперечуванням її.

Після революцій і воєнної руїни мрією було забезпечене існування, добробут, навіть люксус в мирі. Серединні, політичні ідеології й політичні практики здійснювали ту мрію. В західному світі мрія майже досягнута. В комуністичному світі до цього ще далеко, але і там нове покоління усвідомило собі, що „не одним хлібом живе людина". Давні ідеології, світогляди бліднуть, меркнуть. Нове покоління, нова доба конечно потребують і починають прагнути і шукати духової обнови.

М. І.

МИСЛІ ПОЛОВИНЧАТОЇ СВОБОДИ

В журналі „*Polska*” (Варшава, ч. 8. 1963) надрукована довша стаття доцента Єжи Пельца „Про польську філософію і соціологію”. Стаття дуже інформативна і при всій стриманості й обережності вислову дає враження об'єктивності, невикривленої урядовим тиском. Тим більше захоплює до роздуму й аналогій.

Автор ділить післявоєнний розвиток польської філософії на чо-

тири періоди. Один до 1948 року, коли в цій ділянці фактично продовжувалося ситуацію з-перед війни. Другий період — від 1948-49 до 1955-56. Тоді „соціологія й її агенди в практиці перестали існувати; постанали катедри й інститути історичного і діалектичного матеріалізму; філософією, що її викладали і публікували, був головним марксизм.” Давні катедри філософії частинно лікві-

довано, або обмежено їхній предметний засяг до формальної логіки, отже сфери далекої від усякої ідеології.

Третій період від 1956 до 1961-62 років (назв'єм його періодом Гомулківської свободи) приніс „активізацію філософічних завдань різних типів і напрямків і віднову соціологічних агенд". Від 1961-62 року починається останній період, якого характеристика (правдоподібно: свідомо) неясна. В цьому періоді Інститут філософії й соціології „зробився де факто головню соціологічною станицею і частинню змодифікував свою кадрову структуру через більшення відсотка марксіських дослідників і деяке омолодження персоналу" (делкатне ствердження нового, хай полегшого, тиску уряду на свободу думки).

Вже ця періодизація пригадує розвиток в Україні, зокрема в Києві. Польща переходить в скороченому, згущеному курсі те, що відбувалось у нас. 1919-го року і на початку 20-х років також у Києві продовжувався передвоєнний стан, тільки серед більшого зацікавлення ширших кіл інтелігенції. Війна, революція, заламання дотеперішнього порядку речей і мислей — зродили бажання ревізії поглядів і знайдення якоїсь точки опертя в духові. Все це мотиви, що завжди приводили людину до філософії. Тоді влаштовувано, без перешкод з боку неокріплюю ще совєтського уряду, велелюдні дискусійні філософічні зібрання. Вони відбувалися в трьохповерховій залі оперного театру, а починались доповідями відомого тоді професора філософії в Київському університеті, Гілярова, духового нащадка світогляду Фехнера, Вундта, Павльсена. В філософічному семінарі проф. Якубаниса, при Українській Академії Наук, свідно реферовано і дискутовано

різні філософічні течії. — Після закріплення совєтської влади прийшов натиск, і єдиновладство марксизму. Післясталінської відлиги в СССР не можна навіть порівнювати з тією свободою думки, яка настала в Польщі з перемогою Гомулки. А польська, назв'єм так, „реакція" останніх років, на яку натаки знаходимо в статті, оте „більшення відсотка марксіських дослідників" — це нова, очевидно, слабша паралеля до зміцненого тиску партії в СССР, затривоженої ясними виявами туги за свободою духа.

Не менш цікаві і характеристичні інформації про те, які філософічні галузі користуються особливою увагою. Отже передовсім логіка й соціологія. Це легко пояснити. В часи найтяжчого партійного натиску перед 1956 року люди втікали в ділянку, в якій трудно було наразитися на закид ідеологічного ухилу. Логіка й математика найменше піддаються поділові на марксіські і буржуазні... Це знову паралельне явище до втечі в Україні в математично-технічні науки від небезпек гуманістичних дисциплін.

Друга сильно заступлена сфера в сучасній польській філософічній праці — це соціологія. І знову в ній скерованість проказувана згори („як головний напрям дослідів передбачаються праці над верствами, професійними і соціальними групами, характеристичними для соціалістичного суспільства"), або втеча в ідеологічно індиферентну, математично-статистичну методику.

Подих, хай обмеженої, та все ж якоїсь свободи дається відчувати в тому, що в формі ювілейних збірників появляються праці старших, відомих представників філософічної мислі. Фактично, вони, ті старші представники і презентують польську філософію.

Нових прізвиськ автор статті не наводить. А ті старші професори репрезентують філософічну мисль не тільки в логіці (Казимир Гайдукевич), але і в інших дисциплінах (праці з історії естетики Владислава Татаркевича, з праксеології — Тадея Котарбінського, феноменологічні аналізи різного роду мистецької творчості в працях Романа Інґардена).

Впадає в очі одне: не названо ні одного представника, навіть не названо самих найсвіжіших філософічних течій, які в 20-му столітті здобули значний вплив: не названо філософії життя і екзистенціалізму. І знову розуміти причини цього не трудно. Соціологію можна трактувати по марксістськи, або неутрально, статистично. Логіка, історія естетики, також феноменологія, все це т. зв. наукова філософія університетських кафедр, професорська філософія. Філософія життя, екзистенціалізм вийшли з шкільних викладових залів на широкі май-

дани життя і повернулись до основного завдання філософії: до спроб дати розуміння людського життя і формувати його згідно з тим розумінням. Ці головні завдання філософії, як видно з дуже обережних висловів статті, залишаються далі монополією марксизму.

В цьому зв'язку треба відзначити дивний на перший погляд — факт, що зовсім промовчано вже і поза границями Польщі відомого мислителя, Лешка Коляковського. Причиною цього була правдоподібно знову близьина його думок до сучасності, до життя.

Коли порівнювати справді імпонуючу кількість установ і об'єднань, які займаються філософічною проблематикою, і коли порівняти видавничий рух — із тим, що твориться в цій сфері в Україні, — то це багато. Тут новий і наглядний показ різниці між на половину свободною Польщею і духово вповні зв'язаною Україною.

РАЙСЬКІ МЕЛОДИ

Європейська преса має сенсацію. Подаємо її за швейцарською „Die Weltwoche“.

В одній газеті появилася віршоване оповідання про те, як советський воєн, убитий на війні, переходить у потойбічний світ. Той світ також поділений на буржуазний і соціалістичний, але мешканці соціалістичного потойбіччя мало що знають про буржуазний сектор.

Наш воєн, Тьоркін, переходить довгу вступну процедуру через бюро, що приймає мерців, далі контрольне бюро, медично-санітарну провірку. Виповняє анкетний листок повний різних питань, мусить подати свій життєпис і дати інформації про своїх предків.

Відбувши всі ті приписані фор-

мальності, Тьоркін зустрічає товариша з війни, який уже довше перебував в соціалістичному потойбічному раю. Той усвідомляє свого колишнього приятеля. „Наше потойбіччя найліпше і найбільш прогресивне, бо воно побудоване на наукових підставах.“ Дістаємо зарплату, споживчі пайки, туттєм по сталих нормах, але не в натурі, їх тільки вписують на кошти мешканців раю. Туттєм не куриться, душ не має води, брак ліжок... Тьоркін питає за книжкою скарг, але її також немає, бо тут усі задоволені... Виходить ідеологічна газета, є самокритика. Є й повідь дурнів і ідіотів у системі, але що позбутись їх неможливо, то їх приділили до цензури з підвищеними платнями. Взагалі від урядовців ки-

шит. Тьоркін зауважує, що варто б трохи розвантажити бюрократичний апарат. Але товариш повчає, що це не можливе, бо система потребує ще більше службовців, і зрештою коли б довелось розвантажувати апарат, треба б для цього створити новий великий уряд. Є в тому світі й особливий відділ, який складається із концентраку, а його шефом є Сталін. Після нових критичних зауважень Тьоркіна його провідник-інформатор вагається, чи не подати донос на приятеля.

Сенсація в тому, що це оповідання надруковане в офіційних московських Ізвестіях із передмовою їх головного редактора, зятя Хрущова, — що автором оповідання є Олександр Твардовський, видавець „Нового миру”, органу спілки советських письменників, і вкінці, що те оповідання читав Твардовський Хрущову підчас його відпочинкового побуту над Чорним морем і що Хрущов і його гості сердечно сміялись, слухаючи...

Ясно, що зміст оповідання вкла-

дається в протисталінські рамки, дозволені режимом. Одначе догадливий читач знайде деякі аналогії й до теперішнього стану. Також ясно, що все це сатира на недоладки дійсности, а не критика самої ідеї, не ревізіонізм, не виступ проти самої системи і режиму. Все ж це ознака вільнішого підсону для духа, точніше: для російського духа.

**

Як за царату, так і тепер, те, що можливе тоді в Петербурзі — нині в Ленінграді, — і що можливе в Москві, те не дозволене в Києві. І нині партійний зашморг тугіший для українського духа.

Через Чехословаччину і Польщу попав нам знаменитий український вірш, що ходить там по людях у відписах. Він показує також післясталінські настрої, але й одночасно ту велику і насторожену обережність і езопієську мову, якою український автор, і українське суспільство, мусять прикривати свої думки.

Ось цей вірш:

*Коли умер кривавий Торквемада,
Пішли по всій Еспанії ченці,
Зодягнені в лахміття, як старці, —
Підступні пастухи людського стада.*

*О, як боялися святі отці,
Чи не схитнеться їх могутня влада?!
Душа еретика тій смерті рада —
Чи не майне де усміх на лиці?*

*Вони самі усім розповідали,
Що інквізитор уже нема.
А люди, слухаючи їх, ридали...
Не усміхались навіть крадькома...
Напевно диче добре пам'ятали,
Що здох тиран, але стоїть тюрма!*

Прислане до редакції

Ivan L. Rudnytsky, *The Role of the Ukraine in Modern History*. Reprinted from the *Slavic Review*, Vol. XXII, № 2, June 1963. Discussion Section.

Окрема відбитка статті про „Роллю України в модерній історії” (18 сторінок книжкового формату) з додатком відповіді автора проф. Адамсові (7 сторінок).

Модерна українська історія, в окресленні автора, це епоха від 1780 р., після знищення автономічних решток держави Війська Запорізького, через відродження 19 ст. аж до революції 1917 р. і „подекуди до наших часів”. Центральною проблемою цієї модерної української історії було постання нації, себто „трансформація етнічно-лінгвістичної спільноти в самосвідому політичну й культурну спільноту.” Студія д-ра Рудницького зосереджується на дореволюційному періоді й аналізує соціально-економічні, культурні й національні тенденції й їх пов'язаність, що разом привели до оформлення модерної української нації.

Всі ті зрушення відбувались головню в ідеологічній площині, а й те в умовах царського режиму було надзвичайно утруднене. Звідси і враження слабости тих тенденцій і відірваности від народних мас. Революція 1917 р., віднова державности виявили співзвучність тих інтелігентських, ідеологічних формацій із глибокими хотіннями народу.

У таких ствердженнях автора проф. Адамс добачив „сміливу оцінку політичної маловажности України взагалі перед 1917 роком”, сміливу у протилежності до „націоналістичної поволоки”, яка не дає українцям науково досліджувати нову українську історію. Відповідь д-ра Рудницького — це відповідь не тільки одному проф. Адамсові, але по суті від-

повідь усім, на жаль, численним американським історикам, які справді не мають сили визволитися з „націоналістичної поволоки” накинutoї російською історіографією. Щоб звільнитися від тих традиційних історичних перспектив і відкрити українську історію, а не трактувати її тільки на маргінесі російської, на те треба перебороти „інтелектуальну інерцію” і „догматичну дрімку”, в яких перебуває західня історіографія, коли мова про Україну.

Малій студії-статті відводимо порівнюючи більше місця, бо виступи українських вчених в наукових журналах світового значення — це сьогодні особливо цінні вклади до культурного й політичного визволення оформленої вже української нації.

Василь Чапленко: *Українська література мова, її виникнення й розвиток*. II. — Нью-Йорк, 1962. Ст. 154.

Це друга частина праці цього ж автора під цим самим заголовком, виданої в Нью-Йорку 1955 р. Ця частина з огляду на свій зміст особливо цікава і для читача-немовознавця. Вона займається боротьбою за українську літературну мову в українській державі 1917-1920 рр., і здобутками українізації.

З висновків: В підневільному стані України розвиток української літературної мови зустрічав багато тяжких перешкод. Головні такі: „а) ненормальна структура українського народу як суспільного „організму” (що складався трохи чи не з самого селянства); б) брак національно-державної традиції і майже стовідсоткова національна несвідомість основної частини українського народу — селянства (особливо в українських землях російської імперії); в) чужонаціональний склад місць-

кої людности України; г) мала кількість свідомих борців за українську мову — української інтелігенції; д) наявність на Україні значних національних меншостей, що перед тим фактично були панівними елементами в країні; е) збройні втручання імперіалістичних народів — росіян, поляків, румунів."

Далі автор стверджує, що не зважаючи на труднощі „українська літературна мова за цей короткий час, попри всі, сказати б, недоробки, здобула такі суспільні позиції і виступила в таких соціальних функціях, яких вона перед тим ніколи ще не мала. Особливо важлива була для її розвитку функція державної мови. Це був такий високий „стрибок“, який майже автоматично забезпечив їй надалі всеосяжне суспільно-державне функціонування і всебічний розвиток. На цей вищий щабель розвитку піднеслася українська літературна мова вже за т. зв. „радянської влади“, але розгін до цього останнього дав період 1917-1920 років. Він був, той розгін, такий могутній, що й російські більшовики не відважилися його раптом обірвати — мусили далі „українізувати“. У тому розумінні можна сказати, що не тільки розвиток періоду 1917-1920 років, але й наступний після нього, ще вищий, був куплений кров'ю синів українського народу, пролітої в збройній боротьбі 1917-1920 років".

Studies on the Soviet Union. — Institute for the Study of the USSR. — New Series. Vol. II № 4. — Мюнхен, 1963. Ст. 148.

Збірник містить статті авторів різних національностей. Серед них знаходимо прізвища таких українських дослідників: Роман Зибенко (Економічні проблеми інтеграції Європейського Спільного Ринку), Іван Бакало (Ви-

школювання сільсько-господарських спеціалістів в СССР).

Белетристика

Марія Струтинська (В. Марська): Помилка доктора Варецького. Оповідання. — В-во Ю. Середяка, Буенос Айрес, 1963, ст. 146.

Софія Парфанович: На схрещених дорогах. Повість. Накладом автора. Чикаго, 1963. Ст. в твердій обкладинці.

Більше про ті нові літературні появи в наступних числах журналу.

Нью-Йоркська група поетів
планує видання нової книги
поезій

ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

„С Е Р П Е Н Ї“

Просимо любителів творчости поета до найчисленнішої передплатної акції — бо це єдиний тепер спосіб видавання збірок поезій.

Передплату (2 дол.) і на

Літературний фонд

слати на адресу:

THE NEW YORK GROUP

2329 Hudson Terrace, Ell,

Fort Lee, N. J.

Від редакції. Вважаємо почин вартим якнайбільшої підтримки. Серед соборного українського суспільства в Вільному світі мусить постати група бодай кількисот любителів книжок, — тих книжок, що не можуть рахувати на масовий збут, але які саме можуть достойно репрезентувати нашу духову культуру.

Нова збірка поезій

ДИМА: ТРЕТІЙ БЕРЕГ

Вітре, набери в обійми неба

синього,

Що його так мало тут, між

хмародерів,

Принеси у сіре місто синь його,

Кинь її у кожні вікна, двері!

Обкладинка: Я. Гнздовського.

Ціна: 1 дол. Замовляти можна на адресу нашого журналу.

ЧОМУ?

● ...Дивно, що Ви так скоро змінили погляд на творчість Андіївської, бо давніше Ви помістили її вірш у формі загадки, а тепер стараетесь обороняти книжку „Риба і розмір”. Чи дійсно хворобливі експерименти Андіївської варті аж такої уваги? Чи може Юрій Лавриненко-Дивнич, який тепер часто дописує в журналі, має аж такий великий вплив? Вибачте за отвергість. Я вважаю Ю. Лавриненка знаменитим літературознавцем за його цікаві есеї, прекрасну книжку: „Розстріляне відродження”, хоча з деякими його дивними „модерністичними” поглядами не цілком погоджуюся. А Ваш журнал „Л. до Пр.” дуже цінний і уважаю його одним з найкращих на еміграції.

Відповідь: Дякуємо за добрі слова признання, і дозвольте, що нашу відповідь почнемо від „чому”... Чому дотепну пародію одного вірша Андіївської, поміщену в журналі, вважаєте запереченням її поезії? Чи карикатури напр. Черчила, де-Голя — це зорожі виступи або зневага для тих державних мужів? Можемо Вас, Дорога Паві і Приятелько, поінформувати, що ми просили автора тієї пародії присилати нам інші і з інших сучасних поетів. На жаль, наше прохання покищо повисло в повітрі...

Друга затримка Вами справа: коли в книжці „Л. до Пр.”, чч. 11-12 за 1961 рік, Вадим Лесич помістив прихильну рецензію поезії Андіївської, то й він завважив, що в збірці „Риба і розмір” „Андіївська значно перетягнула у авторській поставі та надужила термінологічними повтореннями і деякими образами містечку рівновагу всієї збірки”... В нашій короткій нотатці (книжка 5-6 за 1963 рік), яка дала привід до Вашого здивування, ми

виразно не радили поетці вдаватися до того роду образів. Отож ми обороняли не так саму збірку, не ті образи, але ми обороняли талановиту поетку, яка — як кожна людина — може помилятися, але якої не треба відкидати в цілості на основі тих помилок.

Вкінці Вас дивує „великий в п л и в” Дивнича-Лавриненка... Що ж, самі називаєте його „знаменитим літературознавцем”... Та коли б ми хотіли бути злобними, ми могли б спитати Вас: чи przypadково Ваша оцінка модерністів не склалась під „великим впливом”, тих що радо вимазали б із сучасної нашої літератури групу молодих поетів і письменників, яких можна й треба критикувати, яким можете що схочете закинути, тільки не брак літературної

29 вересня в Гаустон (Тексас)
помер на серцевий удар

**АНДРІЙ ГАВРИЛОВИЧ
МАКАРЕНКО**

кол. член Директорії УНР
В У країні Покійний стояв на чолі Українських Залізничників. В Директорії весь час підтримував національну і демократичну позицію Симона Петлюри, аж до часу Варшавського договору. Не погодившись із ним, вийшов із Директорії і перейшов на положення емігранта.

12 жовтня у Нью-Йорку помер
ЛЕВ ЯСІНЧУК

відомий рідношкільний діяч Галичини, шкільний інспектор і доволітній секретар „Рідної Школи”. До кінця життя Покійний залишався активним громадянином.

Похоронений на українському цвинтарі в Баунд Брук.
Родинам Покійних висловлюємо щире співчуття.

ПРИВІТ ЮВІЛЯТОВІ

Занадто часто доводиться нам передчасно прощати на завжди членів нашої української спільноти. Тим присмніша нагода вітати з довголіттям... Для окремої людини 70-ліття — це сьогодні пересічний вік. Але для українського часопису — це вже річ, що мусить звернути на себе увагу суспільства. Оце щоденник „Свобода” діждався свого 70-ліття.

Ні редакція „Свободи”, ні видавець: Український Народний Союз — хіба не чекають від нас конвенціонального кадила. Ми вміємо оцінити значення і ролю „Свободи”, і коли не раз мали ми критичні зауваги до щоденника, то, як і зазначували ми в таких випадках, випливали вони з погляду, що *noblesse oblige* — шляхецтво зобов'язує...

Сьогодні вітаючи „Свободу” з її 70-літтям щиро бажаємо сеньйорові в родині української преси і органів найбагатішої української установи Вільного світу — дальшого росту й успіху на шляху до достойного виконання великих зобов'язань, які накладає на „Свободу” її позиція в українському світі.

культури і наполегливих зусиль познайомити українське суспільство з модерними мистецькими течіями світу, і здобути місце і для українського письменства серед тих течій.

● Можна сказати, що „Листи до Приятелів” як наші умови добрий журнал — і я розумію, скільки зусиль потрібно, щоб його таким утримувати. Однак так само мушу сказати, що — на мій погляд — йому ще багато чого бракує. Чому напр. журнал не дає хроніки подій з українського життя в Україні і на еміграції, коротку хроніку подій із культури, політики й інших ділянок.

Для будучого історика і також для сучасного читача це мало б велике значення.

Відповідь: За завваги і поради Приятелів, які хотіли б бачити „Листи” кращими, можемо тільки бути вдячними. Затевняємо: нам самим дуже далеко до самовдоволеного заспокоєння, і недостатки журналу відчувасмо не менш виразно ніж наші читачі.

Коли мова про порушене Вами питання, то є кілька причин того браку хроніки подій. Одна з перших це дуже обмежене місце. На 64 сторінках і то двомісячника ми ледве вміщаємо те, що мусимо помістити. Зацікавлення читачів, як знаємо з кореспонденції й розмов, різні. Одні головну увагу звертають на літературні статті й рецензії, інші шукають насвітлення політичних подій. Ще раз більше голосів, які висловлюють вдовolenня незвичайно цінними споминами, які займали, займають тепер і — сподівасьмося — займатимуть далі поважне місце в журналі. Є такі, що для них огляди міжнародних подій в кожному числі обов'язкові. Вкінці багато людей признаються, що починають лектуру від сторінок під заголовком „Чому”?.. Всі ті розділи мусимо втримувати.

Тут виринає ще й засаднича проблема: чи того роду хроніка не є чимсь у роді оздобного додатку, якого не знаходимо в численних світових журналах. „Часопис”, отже реєстрація подій часу, — це передовсім справа газет. Головне завдання журналу, та ще такого, що появляється раз на два місяці, — не так підбігати за газетами і хай в іншій, більш згущеній формі повторяти за ними вже заготовлені речі, як давати загальні огляди, рефлексії, роздуми про ті події; інформувати про різні ідейні течії українського й чужинського світу. Нашим першим обов'язком є ви-

конати те перше завдання журналу, і ми свідомі того, які ми далекі ще від цього...

Це не тільки наша часткова відповідь, але це й запрошення скероване до наших Читачів висловивсь у цій справі. Чекаємо Ваших бажань, порад, сугестій.

Експерт — це людина, яка цілком докладно знає, що станеться, а опісля вміє пояснити, чому все сталося цілком інакше.

Волтер Вінчел, ам. публ.

Треба вміти мовчати на якусь тему...

Аденауер

Батько бистроумної дитини схильний вірити в спадковість.

Жан Ростан, франц. біолог

Що ліпше? Прогресивна полігамія, яку знає Захід, чи чесна полігамія, яку маємо в Африці. єпископ Одуюля (Нігерія)

Людство живе на вулкані. Єдина потіха, що люди не мерзнуть.

Поль Рейно, б. франц. прем'єр

Осінь. Із прогулянок у гори, ліси, над море й озера — людина повертається до дому. Починається час духових мандрівок, для яких найкращим засобом комунікації є книжка.

Провірте, Читачу, чи в Вашій книгозбірні і також у книгозбірнях Ваших Приятелів, є книжки в-ва КЛЮЧІ. Коли їх немає у Вас, замовте. Коли ж їх немає у Ваших Знайомих, намовте їх, щоб вони придбали ті речі. Численні і похвальні рецензії тих книжок друкувались у газетах і журналах, а уривки з них знайде зацікавлений Читач на останніх сторінках тих видань.

НА СКЛАДІ МАЄМО ТАКІ КНИЖКИ:

М. ШЛЕМКЕВИЧ: Українська синтеза чи українська громадянська війна. 2-ге вид.	Ціна 0,75 дол.
„ Загублена українська людина	„ 1,75 „
„ Галичанство	„ 1,50 „
„ Верхи життя і творчості	„ 2,00 „
К. ПАНЬКІВСЬКИЙ: Від держави до комітету (Літо 1941 у Львові)	Ціна 2,00 дол.
Т. ЛАПІЧАК: Український націоналізм. Критика і оборона.	„ 2,50 „
УКРАЇНСЬКА ДУША. Збірник (Статті різних авторів)	„ 1,00 „

На замовлення понад 10,00 дол. — 20% знижки.

На замовлення понад 5 дол. 10% знижки

На 150-ту річницю народин Тараса Шевченка

ВЕРХИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

Промови — доповіді

Для тих, що хотіли б у велику річницю вгледитись у духовний світ Шевченка, книжка буде добрим дорадником. Для тих, що підготовляють промови і доповіді на Шевченківські свята — книжка буде добрим помічником.

Від адміністрації

Прохаємо відновляти передплату на 1964 рік. Передплата, а не післяплата — це основа видавництва.

Наступне — 11-12 число вийде, як кожного року, при кінці грудня.

Прохаєм тих наших Читачів, які не вирівняли заделгlosti негайно це зробити. Не змушуйте нас писати нові пригадки. Це Вам і нам неприємність, і зайвий кошт.

СПРАВИ ЗБІРНОГО МЕЦЕНАТСТВА

Від виходу 7-8 числа до 15 жовтня ц. р. на цей фонд прислали Вшан. III.: Е. Боднарук, Торонто (12); інж. В. Вацик, Торонто (12); д-р А. Жуковский, Стіл (10); П. Кулиняк, Ньюарк (12); Л. Рудавський, С.-Пол (12); Т. Сендзік, Трентон (12).

Щиро дякуємо

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

Як досі, так на будуче датки на цей фонд ітимуть на висилку журналу до Європи і до країн низької валюти, як Півд. Америка, для тих, що не в силі заплатити за нього. Розсилаємо понад 50 даровних примірників. Це поважні кошти, при дорогій тепер поштової оплаті. Тож прохаємо не забувати і невеликими датками допомогти втримати і розширити коло тих наших братів і сестер, що самі не спроможні передплачувати журнал.

На цей фонд преслили: по 3,00 дол. інж. В. Вацик, Торонто, П. Кулиняк, Ньюарк. По 2,00 дол.: А. Гончар, НІЙорк, К. Мигаль, Торонто. По 1,00 дол.: Г. Вітковицький, Торонто; С. Небеш, Клівленд.

Щиро дякуємо. Далі буде.

ПОЧТА ЗАВЕРНУЛА

останнє число вислане на такі адреси: А. Берегулька, Бостон; І. Кедрин-Рудницький, Л. Айленд Сіті; д-р З. Лисько, НІЙорк; д-р П. Прибитківський, Торонто; П. Пристасцький, Ванкувер.

Умови передплати	Адреси для Австралії:
на рік 5.00 дол.	Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd.
на півріччя 2.75 дол.	Toorak SE. 2 Victoria, Australia.
окреме число 0.50 дол.	Mr. I. Hrynewych, 121 Kildare St.
Адреса „Листів до Приятелів”	Blacktown N.S.W. Australia.
— Letters to Friends,	Mr. T. Pasieczynskyj, 60 Hughes St.,
P. O. Box 428 Newark 1, N. J. USA	Mile End. South Australia.

В-во „КЛЮЧІ”

За редакцію: М. Шлемкевич

За в-во Д. Кузик. Л. Ломин. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

Ціна 1.00 дол. (Подвійне число)

LETTERS TO FRIENDS

P. O. Box 428.
Newark 1, N. J.

MAY 13 1967